

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za arheologiju

MARINA MATKOVIĆ

Kasnosrednjovjekovne utvrde novogradiškog kraja

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Krešimir Filipec

Komentor: dr. sc. Tatjana Tkalčec

Zagreb, 2013.

Sadržaj

I. Uvod.....	2
II. Geografski podaci.....	4
III. Povijesne okolnosti.....	5
IV. O srednjovjekovnim utverdama.....	6
V. Katalog lokaliteta.....	8
1. Bijela Stijena.....	10
2. Bobare – Rašaška.....	17
3. Cage – Ljesnica.....	23
4. Cernik.....	32
5. Gornji Bogićevci.....	36
6. Gračanica.....	42
7. Podvrško.....	49
8. Prvča.....	54
9. Stara Gradiška.....	58
10. Šagovina Cernička – Šag.....	63
11. Tisovac – groblje.....	68
12. Tisovac – Tvrdić.....	72
13. Vrbova.....	77
VI. Analiza građe.....	82
VII. Zaključak.....	86

I. Uvod

Prostor šire okolice grada Nove Gradiške tijekom srednjega vijeka bio je važan dio srednjovjekovne Slavonije - u neposrednoj blizini rijeke Save, sa svojim plodnim ravninama i močvarama te bogatim šumama i prigorjima oduvijek je privlačio brojno stanovništvo i omogućavao razvoj naselja i gradova. Ovim krajem prolazili su putovi iz sjeverne Bosne na sjever prema Pakracu i Požegi, važnim srednjovjekovnim centrima, a ti pravci i danas povezuju Posavinu s ostatkom Slavonije. U vrijeme nadiranja Turaka, postaje prva crta obrane kraljevstva, grade se brojne utvrde uz prometne pravce u svrhu obrane i očuvanja ovih prostora, a ostatke nekih od njih i danas možemo pronaći skrivene u novogradiškom krajoliku. Povijesni izvori potvrđuju bogatu prošlost ovoga kraja, no nažalost nedostaju terenska (arheološka, topografska) i interdisciplinarna (povijesna, arheološka, konzervatorska, itd.) istraživanja koja bi rekonstruirala u većoj ili manjoj mjeri ono što nam povijesni izvori govore. Terenska konzervatorsko - arheološka istraživanja lokaliteta novogradiškog kraja započela su tek nedavno, a prvi istraživani lokalitet bio je Gračanica. Danas se takva istraživanja provode na još dva srednjovjekovna lokaliteta (Bijela Stijena, Bobare – Rašaška), a također su ove godine pokrenuti i postupci zaštite još nekoliko neistraživanih lokaliteta (Gornji Bogičevci, Šagovina Cernička – Šag, Cage – Lesnissa).¹

Ovaj je rad zamišljen kao sinteza svih dostupnih informacija o pojedinim srednjovjekovnim lokalitetima na kojima se pretpostavlja postojanje utvrda. Lokaliteti su opisani u formi kataloga, po uzoru na katalog dr. sc. Tatjane Tkalčec u magistarskom radu *Srednjovjekovna gradišta u Hrvatskoj* (2004). U katalogu donosim podatke o položaju, toponimima, dataciji, položaju nalazišta, vrsti nalazišta, opis nalazišta, današnjem stanju, istraživanjima, pokretnim nalazima i povijesne podatke. U katalogu su prikazani isječci topografskih karata s točnom pozicijom lokaliteta, fotografije i skice nalazišta te fotografije pokretnih nalaza i tabla s

---

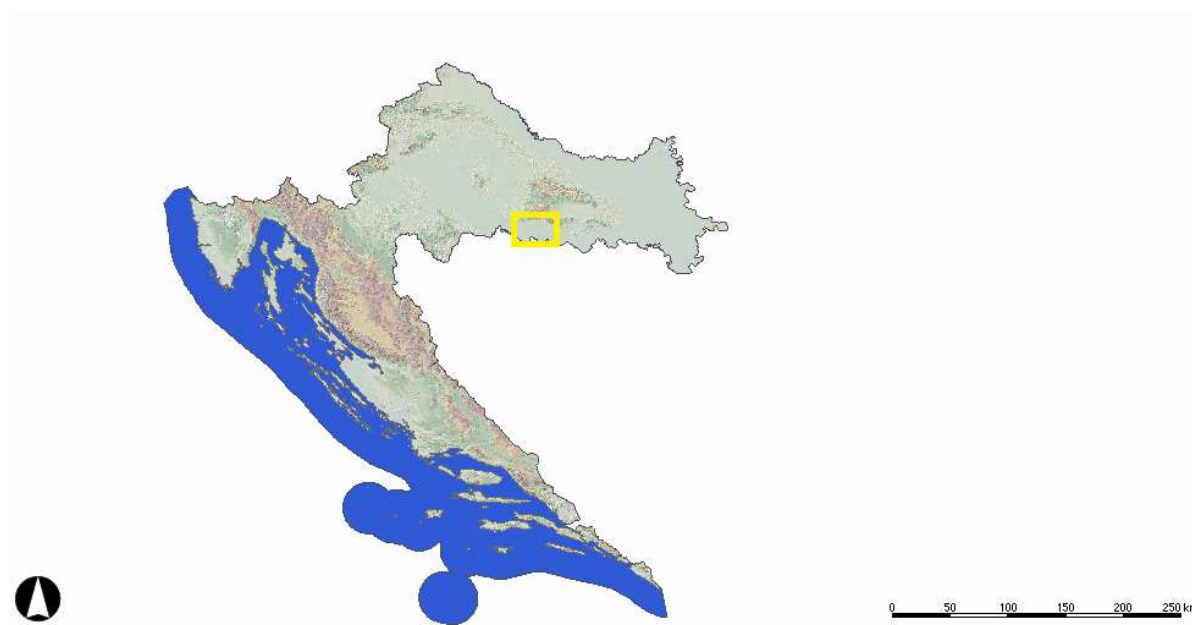
¹ Informacije o istraživanjima ustupio mi je Gradski muzej Nova Gradiška, kojem ovim putem zahvaljujem na ustupljenim podacima i literaturi, posebno ravnateljici muzeja dr. sc. Mariji Mihaljević, koja mi je velikodušno pomogla pri definiranju teme diplomskog rada, kao i uputama o točnim lokacijama lokaliteta.

crtežima odabranih keramičkih ulomaka rubova posuda. Katalog sam izradila samostalno, na temelju vlastitih terenskih obilazaka lokaliteta, pri čemu sam prikupila površinske nalaze opisane u katalogu. Slikovne priloge (karte, fotografije, crteži) samostalno sam izradila uz konzultacije s komentoricom dr. sc. Tatjanom Tkalčec, kojoj ovim putem zahvaljujem na savjetima i vremenu koje je posvetila meni i izradi moga diplomskog rada. Važno je naglasiti da sam do sada istraživane lokalitete (Gračanica, Bijela Stijena, Bobare – Rašaška) u katalogu obradila na temelju izvješća o istraživanjima, koja su napisali dr.sc Marija Mihaljević (Gradski muzej Nova Gradiška) i Ratko Ivanušec, dipl. pov. umjetnosti i povijesti (Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu), stoga su svi podaci i slikovni prilozi za te lokalitete preuzeti iz njihovih radova.

Cilj rada je na jednome mjestu prikupiti sve dostupne informacije o pojedinim lokalitetima, kako bi se lakše mogli sagledati i usporediti njihovi položaji, odnosi, pokretni i nepokretni nalazi te ukazati na bogatu srednjovjekovnu baštinu ovog kraja, koji zaslužuje da se i taj dio njegove povijesti istraži i prezentira široj javnosti, a lokaliteti zaštite od propadanja i devastacije.

II. Geografski položaj

Prostor obuhvaćen u ovom radu pripada široj okolici grada Nove Gradiške, smještenog na jugozapadu Slavonije, u zapadnom dijelu Brodsko-posavske županije. Obuhvaća općine Okučani, Gornji Bogićevci, Stara Gradiška, Dragalić, Cernik, Vrbje, Rešetari, Staro Petrovo Selo, Davor i Nova Kapela. Kroz novogradiški kraj prolaze važni prometni pravci, kao što su autocesta A3 Zagreb – Lipovac, državna cesta D5 koja spaja Posavinu i Podravinu preko Okučana, Pakraca, Daruvara i Virovitice, državna cesta D51 koja vodi od Nove Gradiške kroz Požešku kotlinu, županijska cesta Ž4158 (poznata kao stara krajiška cesta) te željeznička pruga Zagreb – Vinkovci. Novogradiški kraj omeđen je vodenim tokovima Sloboštinom na zapadu, Savom na jugu, Orljavom na istoku te padinama Psunja i Požeške gore na sjeveru. U sjevernijim predjelima kraj je brdovit i bogat šumama, dok su krajevi južno od županijske ceste nizinske ravnice, bogate obradivim poljoprivrednim površinama i umjetno provedenim vodenim kanalima. Sav novogradiški kraj bogat je vodenim tokovima, kako u visinskom kraju, tako i u nizinama, budući da većina tokova izvire u šumskim predjelima i protječe kroz Posavinu prema rijeci Savi. U prošlosti je ovaj kraj također bio bogat šumama i obradivim površinama, kao i vodenim tokovima, čime je bio izuzetno povoljan za razvoj života, koji se na ovim prostorima bilježi još od prapovijesti.

Slika 1. Prostor novogradiškog kraja

III. Povijesne okolnosti

Prostor zapadnog dijela današnje Brodsko-posavske županije pokazuje kontinuitet naseljavanja još od prapovijesti, o čemu svjedoče brojni prapovijesni i antički lokaliteti.² U srednjem je vijeku dio Hrvatsko-ugarskog kraljevstva te je za vrijeme vladavine Arpadovića ovaj prostor podijeljen između Križevačke i Požeške županije, a jedno vrijeme dio je pripadao i Dubičkoj županiji.³ Ovaj prostor također je bio granica dviju biskupija, Zagrebačke i Pečujske.⁴ Veći dio teritorija pripadao je Požeškoj županiji, odnosno Pečujskoj biskupiji, dok je samo mali dio teritorija uz rijeku Sloboštinu pripadao Križevačkoj županiji, odnosno Zagrebačkoj biskupiji.

U ove krajeve tijekom 13. i 14. stoljeća doseljavaju viteški redovi, templari i ivanovci, koji dobivaju mnogobrojne posjede na kojima grade svoje utvrde i crkve. Također svoje utvrde grade i plemićke obitelji, a najpoznatija od njih je cernička obitelj Desislavića.

Početak 16. stoljeća započinju prodori Turaka, čime na ovom prostoru započinje i val iseljavanja hrvatskog stanovništva na zapad, pogotovo prostora oko Okučana i zapadnog psunjskog gorja. Osvajajući ove prostore, Turci napuštene krajeve naseljavaju pravoslavnim i muslimanskim stanovništvom, osnivaju sandžak u Cerniku te provode islamizaciju dijela preostalog stanovništva.⁵ Nakon sloma turske vlasti i oslobođenja ovaj prostor postaje dijelom Vojne krajine, sa središtem u Gradiški (Stara Gradiška), a potom se 1748. osniva novo zapovjedno sjedište, nazvano Friedrichsdorf, koje se ubrzo razvilo u grad te se od 1750. službeno naziva Nova Gradiška.

---

² Troščan 2000: 111-131

³ Engel 2001: CD-ROM

⁴ Bösendorfer 1950: 22, 23

⁵ Marković 2002: 334

IV. O srednjovjekovnim utverdama

Poznato je da se u razdoblju srednjega vijeka grade mnogobrojna utvrđenja, često nazivana burgovima, plemićkim gradovima, utverdama, tvrđavama, dvorcima, kaštelima, itd.⁶ Mnogobrojnost naziva predstavlja terminološki problem, budući da se često stvaraju nesporazumi prilikom korištenja tih termina, pogotovo ako se za isti objekt koristi nekoliko različitih termina.

U ovome radu opredijelila sam se za termin *utvrda*, budući da su lokaliteti koje sam u radu obradila nedovoljno istraženi ili nisu istraživani uopće, stoga nemamo podatke o njihovom izgledu, odnosno dijelovima i organizaciji prostora. Vidljivi su uglavnom u arheološkom sloju, čime se samo može prepoznati utvrđenost njihova položaja (povišeni položaji, opkopi i sl.) i ostaci nekadašnjih gradnji (kamen, opeka).

Srednjovjekovne utvrde predstavljaju važan izvor informacija o načinima i tehnikama gradnje toga vremena, životu ondašnjeg stanovništva, načinima ratovanja i dr. O utverdama ranog srednjeg vijeka u Hrvatskoj, tzv. gradištima, gotovo da ništa ne znamo, no poznato je da su se gradile na zemljanim uzvišenjima kružnog tlocrta okruženih jednim ili više prstenova obrambenih jaraka i nasipa.⁷ Provalom Tatara 1241.-1242. godine gradnja utvrda podiže se na novu razinu, obrana postaje još jača, debljina zidova se udvostručuje, utvrde se tlocrtno razvijaju čime postaju složeni arhitektonski sklopovi koji u sebi sadrže sve objekte nužne za samostalno funkcioniranje i opstanak u slučaju nepovoljnih prilika. Tada započinje razvoj plemićkih utvrda, odnosno burgova, koji postaju ključni element u privatnom, javnom i kulturnom životu plemstva, kao gospodarska, politička i kulturna sjedišta.⁸

Prema položaju burgova razlikujemo dva temeljna tipa, visinski i nizinski. Visinskim tipovima pripadaju burgovi građeni na prirodno povišenim položajima, koji tlocrtno prate pružanje brijega, čije im strme padine osiguravaju dodatnu zaštitu. Danas u kontinentalnoj Hrvatskoj imamo očuvane brojne primjere takvih burgova, kao što su Okić, Trakošćan, Veliki Tabor, Medvedgrad, itd.⁹ Nizinski burgovi smješteni su u ravničarskim krajevima,

---

⁶ Miletić 2012: 203

⁷ Horvat 2008: 24

⁸ Miletić 2012: 74

⁹ Miletić 2012: 146-153

posebno u močvarnim predjelima ili u blizini vodenih tokova, a zaštićeni su sustavima bedema i opkopa često ispunjenih vodom. Njihovi su tlocrti pravilni, a najpoznatiji burgovi tog tipa su Đurđevac, Valpovo i Ribnik.¹⁰

U razdoblju kasnog srednjeg vijeka osnovni elementi burga bili su kula, obrambeni zidovi, palas, branjeni ulaz, dvorište s cisternom, kapela te gospodarske zgrade. Kula je imala obrambenu funkciju, bila je najvažniji element u obrani od neprijateljskog napada. Osim što je svojom visinom omogućavala kontrolu okolnog terena i obrane pri opsadi, također je mogla odbijati napade opsadnog pokretnog tornja napadača.¹¹ Kula je mogla služiti i kao stambeni prostor, a čini se da se kod nas upravo stambeno-obrambena branič kula javlja najčešće.¹² Kula može biti i ulazna, uglavnom niža i namijenjena isključivo zaštiti ulaza u burg, po čemu se razlikuje od ulazne branič kule koja osim obrane ulaza ima zadatak obrane i ostatka burga.¹³

Tijekom 14. i 15. stoljeća branič kule gube svoju funkciju u skladu s promjenama u načinu ratovanja, odnosno pojavom vatrenog oružja. Njihova izgradnja uglavnom prestaje, a kula postaje statusni simbol vlasnika burga.¹⁴ Krajem 15. i početkom 16. stoljeća jača opasnost od turske vojske, stoga se obrana ponovno stavlja u prvi plan. Razvijaju se novi tlocrtni planovi, renesansni kašteli, tvrđave i dvorci, dok u isto vrijeme neki burgovi nastavljaju svoj život i dalje.¹⁵ Tijekom turskih osvajanja mnogi su burgovi uništeni, dok su neki ostali bolje sačuvani jer su ih Turci nastanjivali. Nakon sloma turske vojske većina burgova ostaje napuštena, čime započinje proces degradacije i propadanja, koji na pojedinim lokalitetima traje i danas.

---

¹⁰ Miletić 2012: 147

¹¹ Horvat 2007: 28

¹² Horvat 2007: 29

¹³ Horvat 2007: 31

¹⁴ Horvat 2010: 58

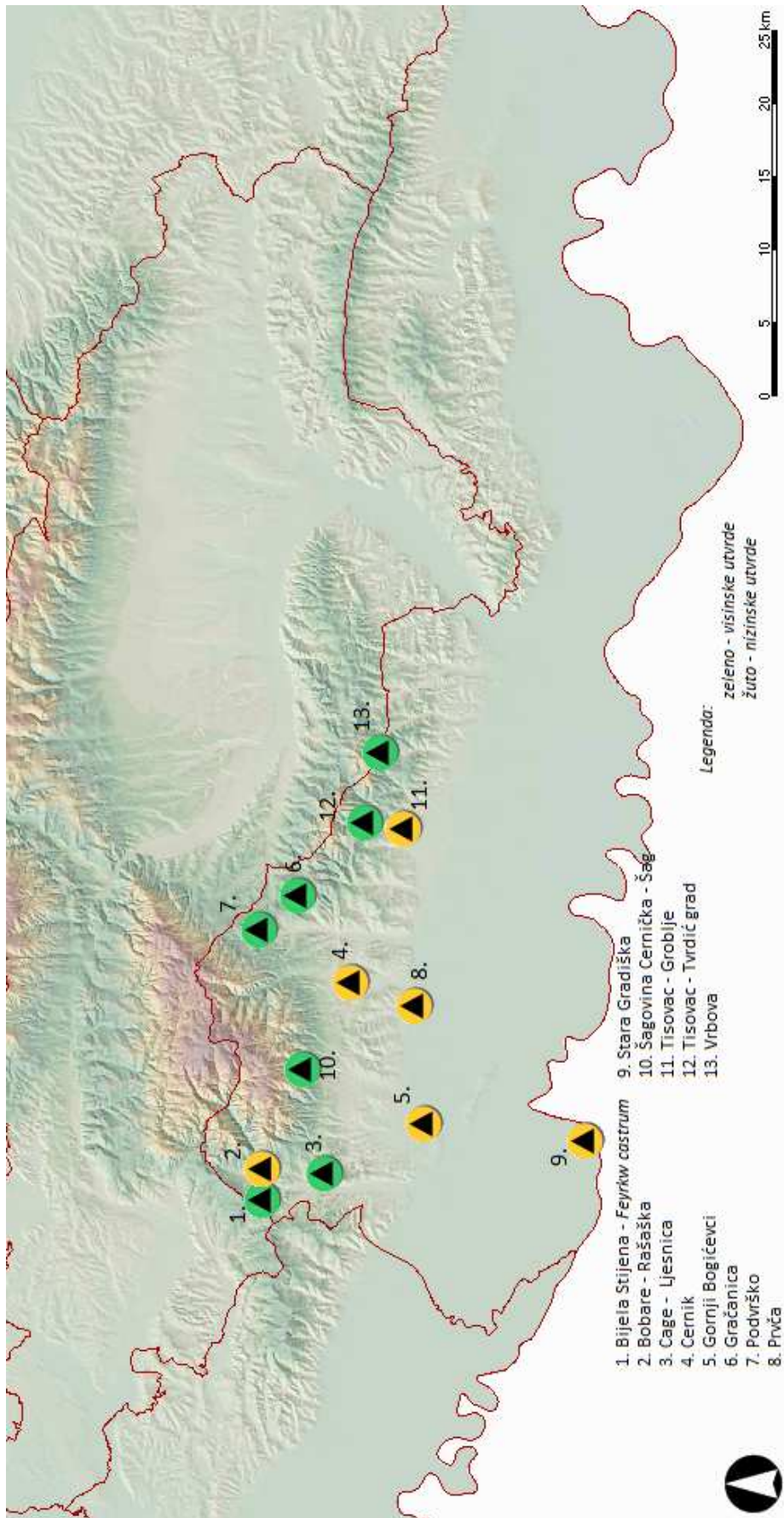
¹⁵ Horvat 2010: 55

V. Katalog lokaliteta

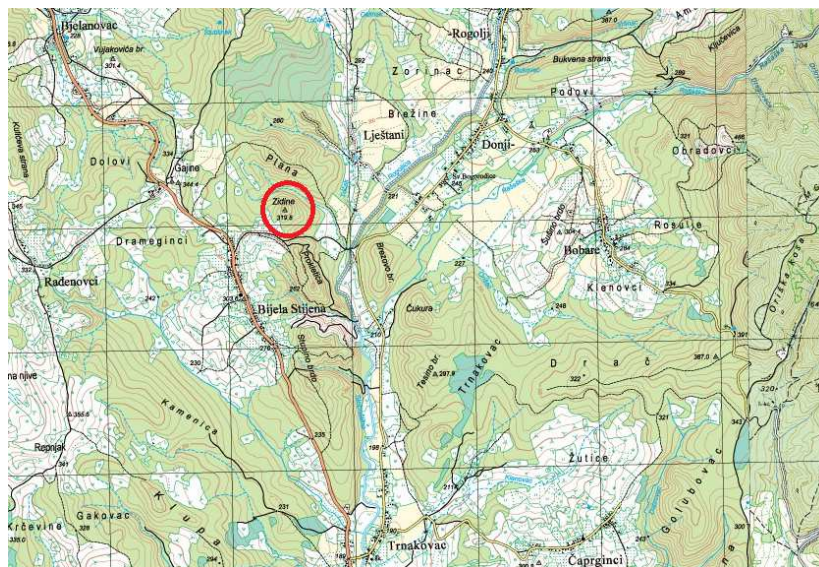
1. Bijela Stijena – Feyrkw castrum
2. Bobare – Rašaška
3. Cage – Ljesnica
4. Cernik
5. Gornji Bogičevci
6. Gračanica
7. Podvrško
8. Prvča
9. Stara Gradiška
10. Šagovina Cernička - Šag
11. Tisovac – groblje
12. Tisovac – Tvrdić grad
13. Vrbova

Slika 2. Položaj lokaliteta

1. Bijela Stijena – *Feyrkw castrum*

Slika 3. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

1. Položaj: Bijela Stijena je naselje u općini Okučani, u zapadnom dijelu Brodsko-posavske županije. Nalazi se na važnoj prometnici koja vodi prema Lipiku, a susjedna naselja u općini su Trnakovac (oko 2 km južno) i Bjelanovac (oko 2,5 km) sjeveroistočno.
2. Toponimi: Lokalitet se nalazi na predjelu koji je na topografskim kartama označen kao Zidine, a u okolici lokaliteta nalazimo toponime Kućišta, Ograde i Podovi. U povijesnim izvorima spominje se kao *Feyrkw*, *Belazthena*, *Sdena* itd.¹⁶
3. Datacija: Srednji vijek, 13. – 16. stoljeće.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi sjeveroistočno od današnjeg naselja Bijela Stijena, na oko 320 m nadmorske visine. Sama utvrda smještena je na vrhu brijega, na umjetno zaravnjenom platou, a u podnožju utvrde rekognosciranjem terena uočeno je postojanje i nižeg platoa s ostacima obodnog zida.¹⁷ Položaj utvrde dominira okolnim područjem, te je moguć nadzor sa svih strana. Unutar 1 km istočno od utvrde protječu potoci Točak i Rogoljica, a oko 1 km južno svoj tok započinje Slobošтина. U podnožju

¹⁶ Heller 1975: 16, 17

¹⁷ Mihaljević, Ivanušec 2013: 7

utvrde također postoji manji tok koji izvire u blizini utvrde, a utječe u Rogoljicu. Lokalitet zauzima prostore k.č.br. 312, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 329/1, 329/2, 330/1, 330/2, 331 i 335 k.o. Bijela Stijena.

5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna visinska utvrda.
6. Opis nalazišta: Lokalitet se nalazi na brijegu umjetno oblikovanih padina u čijem se podnožju vide 4 terasasta proširenja na donjem platou s ostacima obodnog zida. Pretpostavlja se da su se na tim mjestima nalazili barbakani, ali i prostori pomoćnih prostorija, npr. konjušnice.¹⁸ Na vrhu brijega, na zaravnjenom platou, smještena je bila utvrda čiji oblik još nije točno definiran, no pretpostavlja se da je bila ili ovalnog ili četverokutnog oblika, što će se utvrditi daljnjim istraživanjima. Dimenzije gornjeg platoa iznose oko 38,50 m x 20 m, a ostaci zida starijih sklopova, koji su otkriveni na umjetno skošenim stranicama gornjeg platoa, ukazuju na umjetno poravnavanje gornjeg platoa.¹⁹ Brojni pokretni nalazi, ali i građevni ostaci, svjedoče o slojevitosti ovoga lokaliteta.
7. Današnje stanje: Lokalitet je očišćen od raslinja i na njemu se od 2011. godine provode konzervatorsko – arheološka istraživanja. U podnožju lokaliteta vide se ostaci obodnog zida, a na položaju utvrde vidljivi su i nadzemni ostaci utvrde, odnosno ostaci kontrafora u visini od oko 2 m. Istraživanjima se u arheološkom sloju otkrilo još ostataka nekadašnje utvrde, čime je potvrđena višeslojnost lokaliteta, tako da su i ti ostaci konzervirani i vidljivi na lokalitetu, a lokalitet je upisan u Registar kulturnih dobara pod brojem P – 4063.
8. Istraživanja: U proljeće 2010. i 2011. godine provedena su arheološka rekognosciranja lokaliteta u suradnji Gradskog muzeja Nova Gradiška i Konzervatorskog odjela u Slavanskom Brodu te vanjskog suradnika dr. sc. Zorislava Horvata. Otkriveni su ostaci nekadašnjeg utvrđenja: obodnog zida, dvaju bočnih kontrafora na južnoj strani, prizemni ostaci stražarnice te na istočnoj i zapadnoj strani veća urušenja utvrde.²⁰ Iste godine Konzervatorski odjel u Slavanskom Brodu proveo je zaštitu lokaliteta te se pristupilo izradi programa konzervatorsko – arheoloških istraživanja koja će zbog složenosti potrajati nekoliko godina. U 2011. godini obavljena su istraživanja južnog

---

¹⁸ Mihaljević, Ivanušec 2013: 10

¹⁹ Mihaljević, Ivanušec 2013: 7

²⁰ Mihaljević, Ivanušec 2013: 2

dijela utvrde, između dvaju kontrafora. Tom prilikom otkriveni su ostaci ovalnog zida, a sjeverno od njega i ostaci još jednog zida. Sljedeće godine nastavkom istraživanja potvrđeno je da se radi o elementima starije utvrde, koji su datirani u 13. – 14. stoljeće.²¹ Ovalni zid, građen kamenom lomljenjakom, očuvan je u visini od oko 30 – 40 cm na južnoj i jugozapadnoj strani, dok je na jugoistočnoj strani očuvan u visini od oko 80 cm, uz koji je kasnije dozidan kontrafor. Prema načinu zidanja, veličini kamena i obradi površine zidanja, ovalni zid datiran je u vrijeme romanike, odnosno 13. stoljeće.²² Drugi otkriveni zid građen je priklesanim kamenom i kamenom lomljenjakom, a njegova glavna značajka je da je kamen slagan u horizontalne redove u namjeri izravnavanja redova. Ovaj zid identificiran je kao južni zid romaničke branič kule, koja je srušena prilikom kasnije pregradnje i proširenja burga.²³ Uz spoj ovalnog zida i zida branič kule, otkriveno je i ognjište pravokutnog oblika čije su dimenzije 165 cm x 261 cm, a bilo je ozidano kamenom lomljenjakom. Obzirom na položaj, pretpostavlja se da je podignuto u 16. stoljeću, možda za vrijeme turske okupacije.²⁴ Istraživanjima sjeverno od jugoistočnog kontrafora otkriven je i istočni zid romaničke branič kule, u visini od oko 75 cm. Također su otkriveni i ostaci triju baza arkada, kvadratnog oblika dimenzija 110 cm x 110 cm, a posebnost je u njihovom rasporedu koji prati pružanje vanjskog ovalnog zida, zbog čega se pretpostavlja da su pripadali arkadama kasnijeg unutarnjeg dvorišta nastalog u vrijeme kasne gotike ili renesanse.²⁵ Rezultati dosadašnjih istraživanja pokazali su da se gradnja utvrđenja na ovom lokalitetu može pratiti još od polovice 13. stoljeća, a veće pregradnje i proširenje utvrde odvijaju se vjerojatno krajem 15. i početkom 16. stoljeća, kada se ruši branič kula. Konzervatorsko – arheološka istraživanja se nastavljaju, a vršit će se i sanacija i konzervacija novootkrivenog zida, kao i kasnija cjelovita konzervatorska prezentacija lokaliteta.²⁶

---

²¹ Mihaljević, Ivanušec 2013: 3

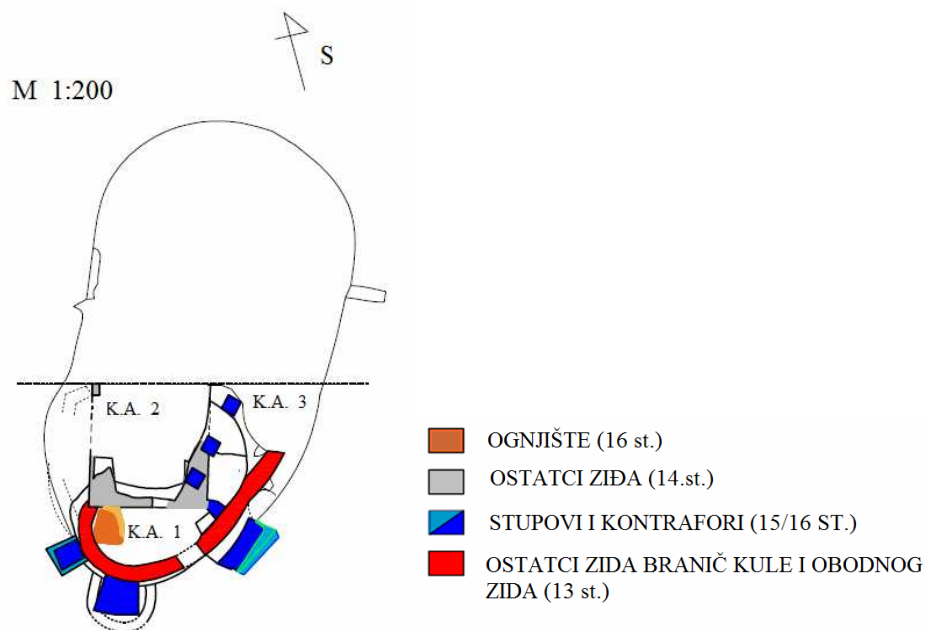
²² Mihaljević, Ivanušec 2013: 14

²³ Mihaljević, Ivanušec 2013: 15

²⁴ Mihaljević, Ivanušec 2013: 18

²⁵ Mihaljević, Ivanušec 2013: 23

²⁶ Mihaljević, Ivanušec 2013: 3

Slika 4. Tlocrt s graditeljskim fazama (Mihaljević, Ivanušec 2013)

9. Pokretni nalazi: Prilikom istraživanja lokaliteta, pronađeni su mnogobrojni ulomci keramike, opeke, metala, kamena te nekoliko ulomaka stakla. Među ulomcima keramike najzastupljeniji su ulomci kuhinjskog posuđa, npr. lonaca i zdjela, čiji su rubovi jednostavno odrezani, koso prema unutra ili ravno završeni te blago izvijeni, ali i rubovi izraženijih profilacija.²⁷ Posude su ukrašavane urezivanjem vodoravnih linija, plitkim žlijebljenjem, rebrenjem, jednostrukim ili višestrukim valovnicama te točkastim ubodima. Keramika je tamnosmeđe i sivocrne boje.²⁸ Ostali ulomci keramike pripadaju stolnom posuđu, odnosno bocama, vrčevima, čašama i tanjurima, ali i dijelovima peći, odnosno pećnjacima. Stolna keramika je svijetle (oker) boje, poneki ulomci su oslikani (majolika) te se datira u vrijeme 15. i 16. stoljeća.²⁹ Keramički pećnjaci pronađeni na lokalitetu pripadaju tipovima mammastih ili lukovičastih pećnjaka, pećnjacima u obliku čaše i cakljenim pećnjacima koji su ukrašeni figuralnim i floralnim motivima. Pronađeni ulomci stakla pripadaju staklenom posuđu i prozorskim staklima, a premazani su plavom bojom. Od metalnih nalaza zastupljeni su dijelovi nošnji (potkova za obuću), oružja (dio cijevi vatrenog oružja, drška s križnicom za mač ili sablju) i ostalih predmeta kao što su kovani čavli i

²⁷ Mihaljević, Ivanušec 2013: 45

²⁸ Mihaljević, Ivanušec 2013: 45

²⁹ Mihaljević, Ivanušec 2013: 50

klinovi te okov za drveni predmet.³⁰ Opeka pronađena na lokalitetu dolazi u obliku pravokutnih opeka različitih dimenzija (?x11x4,5 cm, ?x10,5x5 cm, ?x11,5x7,5 cm) koje su datirane u 13. i 14. stoljeće³¹ i šesterokutnih podnih tavela koje se datiraju u 15. i 16. stoljeće³². Od kamenih nalaza pronađeni su profilirani kameni ulomci te kamene topovske kugle. Svi pokretni nalazi preliminarno se datiraju od 14. do 17. stoljeća.³³

Slika 5. Ulomci keramičkog posuđa (Mihaljević, Ivanušec 2013)

Slika 6. Boca (Mihaljević, Ivanušec 2013)

³⁰ Mihaljević, Ivanušec 2013: 58, 59

³¹ Mihaljević, Ivanušec 2013: 39, 40

³² Mihaljević, Ivanušec 2013: 37, 38

³³ Mihaljević, Ivanušec 2013: 45

Slika 7. Kovani čavli (Mihaljević, Ivanušec 2013)

Slika 8. Drška s križnicom (Mihaljević, Ivanušec 2013)

10. Povijesni podaci: Prema povijesnim izvorima, prostor u kojem se nalazi lokalitet u srednjem je vijeku bio dio posjeda koji se zvao *Zenthe*, *Zenche*, *Zempche*, *Zinche*, *Zynche*, *Zcinz*, odnosno Svetačje ili Sinče, čije su granice bile Sava na jugu, Lijesnica (današnja Soboština) na istoku, Pakrac na sjeveru te potok Velika (Subotska) na zapadu.³⁴ Vlasnici ovog posjeda bili su plemići Svetački (*nobiles de Zempche*) iz roda Tiboldovića, koji su svojim zaslugama dobili od kralja u 12. i početkom 13. stoljeća posjede između rijeka Ilove, Save i Soboštine.³⁵ U popisa župa Zagrebačke biskupije

³⁴ Mihaljević, Ivanušec 2012: 7

³⁵ Đurić 1974: 37

iz 1334. godine spominje se *ecclesia Sancti Mychaelis prope castrum nepotum Thyboldi*, stoga postoji mogućnost da se taj zapis odnosi na Bijelu Stijenu.³⁶ Prvo pojavljivanje toponima Bijela Stijena povezano je s 1331. godinom kada se spominje opatija *Abbatia B. D. Mariae de Bela Stina*³⁷, iako ne možemo sa sigurnošću odrediti odnosi li se to na Bijelu Stijenu ili na nekadašnji benediktinski samostan u Bijeloj (*ecclesia Beate virginis de Bela*)³⁸. Utvrda Bijela Stijena u povijesnim se izvorima prvi puta spominje 1369. godine kada kralj Ludovik I. dopušta Ivanu Bissenu (*castellani nostri de Feyrkw*) da svojevrijedno raspolaže svojim imanjima.³⁹ Godine 1392. spominje se *castrum Feyekw* koji je još uvijek u rukama roda Tybolda, a 1405. vlasnikom postaje Ivan VI. Svetački kojeg nasljeđuje sin Ladislav, koji je imanje darovao Ivanu Hunjadiju 1453./1456.⁴⁰ Matijaš Korvin 1475. godine darovao je *Belazthena castrum* srpskom despotu Vuku Brankoviću (Zmaj Ognjeni Vuk), nakon čije je smrti posjedom vladala njegova udovica Barbara Frankopan, zajedno sa svojim novim mužem, Franjom Berislavićem Grabarskim.⁴¹ Početkom 16. stoljeća posjedom vlada hrvatski ban Petar Keglević, koji je napušta 1540. godine, a ubrzo nakon toga osvaja je Ulama Paša te se od 1565. u njoj nalazi sjedište nahije. Tijekom 16. i 17. stoljeća utvrda je u nekoliko navrata razarana u borbama banske i turske vojske te nakon turskog sloma ostaje nenaseljena, što se vidi iz popisa komorskih imanja 1698. godine kada se spominje kao ruševina, *arcis Bellasztenna*.⁴²

---

³⁶ Buturac 1984: 52

³⁷ Mihaljević, Ivanušec 2012: 7

³⁸ Buturac 1984: 57

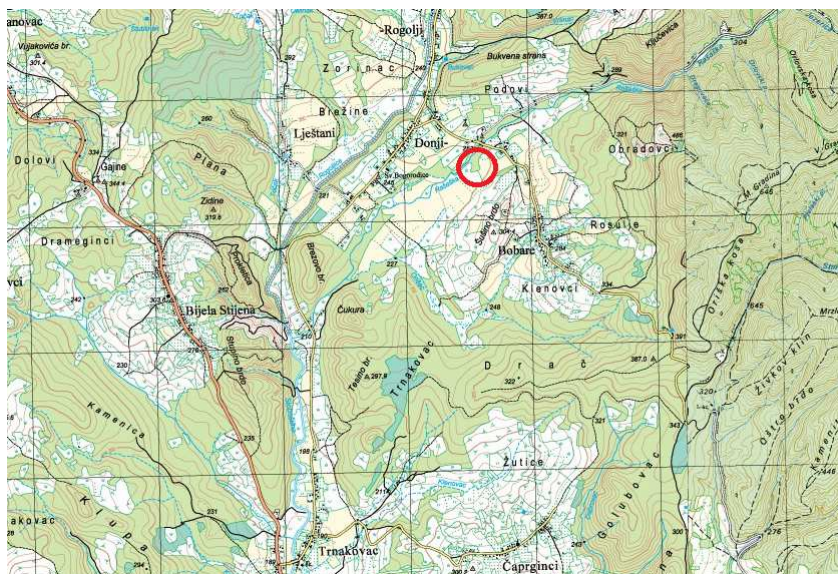
³⁹ CD XIV, str. 198

⁴⁰ Mihaljević, Ivanušec 2012: 8

⁴¹ Nadilo 2004: 708

⁴² Mihaljević, Ivanušec 2012: 9

2. Bobare – Rašaška

Slika 9. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

1. Položaj: Bobare su naselje u općini Okučani, u zapadnom dijelu Brodsko-posavske županije. Susjedno naselje u općini su Donji Rogolji, smješteni oko 1 km sjeverozapadno, a na udaljenosti od oko 3 km zapadno prolazi glavna cesta koja vodi kroz Okučane prema Lipiku.
2. Toponimi: Lokalitet se nalazi na predjelu koji na topografskim kartama nije posebno označen toponimom, no među stanovništvom se uvriježio naziv Zidine. U blizini lokaliteta nalaze se ostaci građevine koju stanovništvo zove Stara crkva. U bližoj okolini lokaliteta na kartama nailazimo na nazive Ograde, Kućišta, Podovi i dr. Također se lokalitet naziva i Rašaška, prema istoimenom potoku koji protječe pored njega. U povijesnim izvorima spominje se kao *Racessan*, *Rassa* i *Rachycze*.
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi u podnožju jugozapadnih obronaka Psunja, na oko 247 m nadmorske visine. Nalazi se u nizinskom kraju, a okružen je

obradivim poljoprivrednim površinama. Sa zapadne strane lokaliteta, na udaljenosti manjoj od 100 m, protječe potok Rašaška. U široj okolini lokaliteta na udaljenosti od oko 1 km protječu potoci Rogoljica na zapadu te Orišac na jugu. Lokalitet zauzima prostore k.č.br. 149, 150/2 i 151 k.o. Bobare.

5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna nizinska utvrda.
6. Opis nalazišta: Lokalitet se nalazi uz potok Rašašku te se sastoji od 3 uzvišenja u formi platoa odvojenih opkopima, za koje se pretpostavlja da su bili ispunjeni vodom.⁴³ Na lokalitetu su se ostaci nekadašnje utvrde očuvali samo u arheološkom sloju, no u okolini lokaliteta nalaze se mnogobrojni ulomci kamena koji vjerojatno potječe s utvrde. Sjeverozapadno od utvrde, s one strane potoka Rašaške, nalaze se građevni ostaci za koje se pretpostavlja da su sakralni objekt koji je bio u vezi s utvrdom, a udaljenost između njih iznosi oko 75 m. Pretpostavlja se da je utvrdu izgradio viteški red templara, kao i crkvu u neposrednoj blizini.
7. Današnje stanje: Lokalitet je očišćen od raslinja te se na njemu od 2012. godine provode konzervatorsko – arheološka istraživanja. Na lokalitetu nema vidljivih nadzemnih ostataka gradnje, ali istraživanjima su se otkrile zidane strukture u arheološkom sloju. Na lokalitetu se površinskim pregledom mogu pronaći mnogobrojni ulomci keramike i građevnog materijala kao što su ulomci opeke, kamena i dr.

---

⁴³ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 4

Slika 10. Položaj utvrde (www.geoportal.dgu.hr)

8. Istraživanja: Rekognosciranje terena obavljeno je u 2011. godini, u suradnji Gradskog muzeja Nova Gradiška i Konzervatorskog odjela u Slavonskom Brodu, pri čemu su evidentirani ostaci fortifikacijskog kompleksa i ostaci obližnjeg sakralnog objekta (Trgovište u Lukama i Stara crkva) te templarska utvrda Rašaška (Zidine), kao i gospodarska cjelina (Podovi).⁴⁴ Preliminarnim istraživanjima pretpostavljeno je da je crkva bila jednobrodna građevina s polukružnim svetištem i rizalitno istaknutim tornjem.⁴⁵ Konzervatorsko – arheološka istraživanja započela su 2012. godine, u sjeveroistočnom dijelu središnjeg platoa utvrde. Tom prilikom otkriveni su ostaci zida sjeverne prostorije istočnog krila pravokutne građevine, širine oko 150 cm – 170 cm i građenog kamenom lomljenjakom većih dimenzija.⁴⁶ Za sada se pretpostavlja da je pravokutna građevina mogla biti templarska kuća, *domus*, no preciznije odgovore dat će buduća istraživanja. Građevina je imala na sjevernoj strani izduženi hodnik, a na južnoj četiri prostorije nejednakih dimenzija te na istočnoj strani još dvije prostorije.⁴⁷ Sjeverno od istočnog krila otkriveni su ostaci zida građevine, širine 120 cm, koja je bila spojena s istočnim krilom pravokutne građevine, a dužina joj je vjerojatno iznosila oko 10,50 m. Bila je zidana priklesanim kamenom lomljenjakom čija je prednja strana bila obrađena, a prema pronađenim ostacima

⁴⁴ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 2

⁴⁵ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 5

⁴⁶ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 8

⁴⁷ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 5

pretpostavlja se da je mogla imati ovalni tlocrt.⁴⁸ Također se pretpostavlja da je pravokutna građevina mogla biti ograđena obrambenim kamenim zidom ili drvenim palisadama. Zapadno od ovalnog platoa nalazi se drugi plato izduženog oblika, a pretpostavlja se da je na njemu postojao barbakan za obranu utvrde na ovalnom platou, kao i na trećem platou trokutnog oblika. Uz rub ovalnog platoa na zapadnoj strani nalazi se uleknuće kružnog oblika, stoga se pretpostavlja da je na tom mjestu stajala ulazna kula kroz koju se pristupalo utvrdi.⁴⁹

9. Pokretni nalazi: Prilikom konzervatorsko-arheološkog istraživanja 2012. godine pronađeni su mnogobrojni nalazi keramike, metala i kamena. Prikupljeni ulomci keramike pripadaju većinom kuhinjskim posudama (lonci, zdjele) čiji su rubovi jednostavno izvedeni, koso prema unutra ili ravno odrezani, blago izvijeni prema van. Te su posude pečene u tonovima narančaste, sive do crne, smeđe i tamnosmeđe boje. Lonci su oblikom kratkih vratova i zaobljenog trbuha. Dna su uglavnom tanka i ravna. Ukrašavane su urezivanjem, žigosanjem, plitkim žlijebljenjem, te urezanim horizontalnim linijama, odnosno tragovima lončarskog kola, a kao motiv često se javlja valovnica.⁵⁰ Ostali nalazi keramike pripadaju stolnoj keramici, finije izrade i obrade te keramičkim pećnjacima. Pečena je u tonovima narančaste i tonovima sive boje, a najviše ulomaka pripada bocama i čašama. Također u ovu skupinu spadaju i nalazi oslikanog posuđa, engobirane i cakljene keramike. Među ulomcima keramike našlo se i ulomaka keramičkih pećnjaka, većinom jednostavnih, u obliku čaše. Keramički nalazi preliminarno su datirani od 13. do 15. stoljeća.⁵¹ Na lokalitetu su pronađeni brojni metalni nalazi, od kojih su najčešći kovani čavli, klinovi, okovi i sl. Pronađeni su i dijelovi obuće, nekoliko noževa, razne karike kao dijelovi nekog oruđa i alata, dijelovi konjske opreme (karike za pričvršćivanje sedla) i vojne opreme (strelica, željezne kugle za puške). Metalni nalazi datirani su u period između 13. i 15. stoljeća, dok su pojedini metalni nalazi datirani u 17. stoljeće.⁵² Nalazi kamena uglavnom su

---

⁴⁸ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 11

⁴⁹ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 5

⁵⁰ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 22

⁵¹ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 22

⁵² Mihaljević, Ivanušec 2013a: 26

dijelovi arhitektonske plastike, odnosno ulomci raznih profilacija koje možda potječu od svodnih rebara ili portala.⁵³

Slika 11. Ulomak ruba lonca (Mihaljević, Ivanušec 2013a)

Slika 12. Ulomak boce (Mihaljević, Ivanušec 2013a)

---

⁵³ Mihaljević, Ivanušec 2013a: 14, 16

Slika 13. Vrh strelice (Mihaljević, Ivanušec 2013a)

Slika 14. Željezne kugle za puške (Mihaljević, Ivanušec 2013a)

10. Povijesni podaci: Prema povijesnim izvorima, 1210. godine kralj Andrija II. daruje templarima zemlje Ljesnicu (*Lesnissa*) i Rašašku (*Racessa*) u Požeškoj županiji, koje leže jedna do druge.⁵⁴ Iz isprave doznajemo da je *Racessu*, prije nego je darovana templarima, posjedovao Petar, sin Tatarov, kojemu je kralj oduzeo zemlju zbog zločina koje je počinio.⁵⁵ Bila je to zemlja koja se nalazila s istočne strane Ljesnice, a prostirala se i na obronke Psunja. U povijesnim izvorima gotovo da i nema podataka o povijesti ovog posjeda, no spominje se prioratska utvrda *Racessa*, u neposrednoj blizini utvrde Bijela Stijena.⁵⁶ U popisu

⁵⁴ CD III, str. 97, 98

⁵⁵ Kukuljević 1886: 17

⁵⁶ Szabo 1920: 116

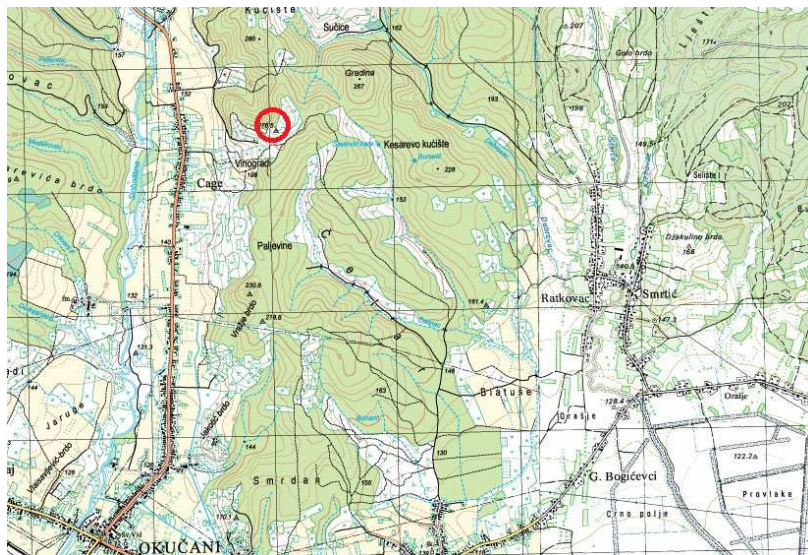

župa Zagrebačke biskupije 1507. godine spominje se župa *Rassa plebani*, za koju Buturac kaže da je bila dio posjeda vranskog priorata sa sjedištem u Pakracu te da je na tom posjedu bilo i trgovište (*oppidum*).⁵⁷

---

⁵⁷ Buturac 1984: 59

3. Cage – Ljesnica

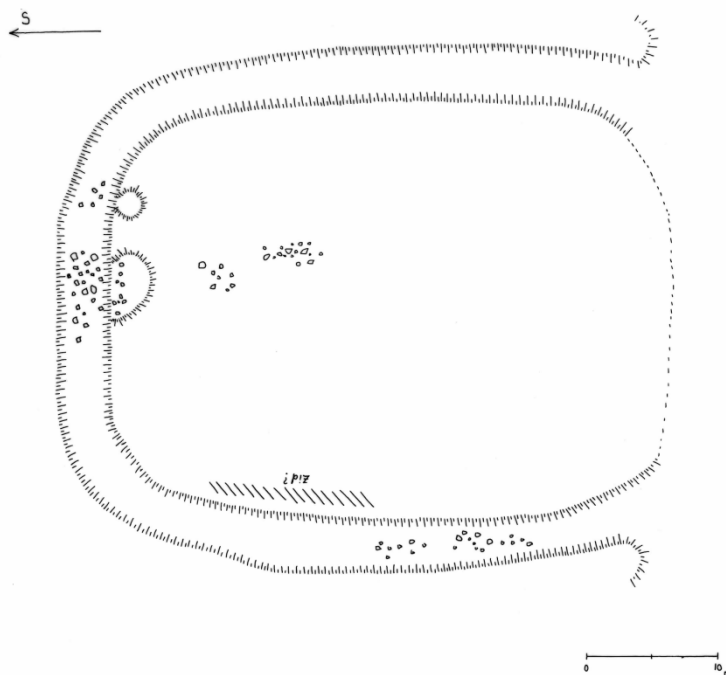
Slika 15. Cage - Ljesnica

1. Položaj: Cage su naselje u općini Okučani, u Zapadnom dijelu Brodsko-posavske županije i nalaze se na važnoj prometnici prema Lipiku. Susjedna naselja u općini su Benkovac (oko 2 km sjeverno) i Okučani (oko 3 km južno).
2. Toponimi: Lokalitet je smješten na području koje se na topografskim kartama naziva Ljesnica, a toponimi u okolini lokaliteta su Kućišta, Gradine, Ograde, Selišta. U povijesnim izvorima spominje se kao *Lesnissa*, a kasnije se koriste varijante poput Liesnica, Lišnica, Liješnica, Lješnica i sl.
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi istočno od naselja Cage, na jugozapadnim obroncima Psunja na oko 270 m nadmorske visine. Nalazi se jugoistočno od mjesnog groblja, u šumi, na predjelu nazvanom Ljesnica na topografskoj karti, a pripada k.č.br. 36/1 k.o. Cage.
5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna visinska utvrda.

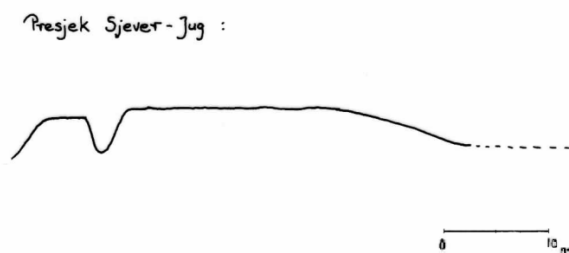
6. Opis nalazišta: Lokalitet se nalazi u šumi sjeveroistočno od naselja Cage, a sastoji se od središnjeg uzvišenja, dimenzija oko 30 m (I-Z) x 40 m (S-J) i opkopa koji je širok oko 3-5 m, a dubok oko 5 m na najdubljem dijelu (sjeverna strana). Na južnoj strani središnje uzvišenje blago pada te se izjednačava s razinom dna opkopa, tako da možemo reći da na južnoj strani opkop nije vidljiv ili čak niti ne postoji. U blizini lokaliteta, oko 1 km zapadno, protječe Slobošтина koja je u srednjem vijeku nosila naziv Ljesnica, a oko 1 km istočno od lokaliteta protječe potok Dabrovac. U nešto bližoj okolini lokaliteta postoji i nekoliko povremenih tokova, a tu su i izvori Bunarić te Šteković bara. Oko 400 m sjeveroistočno od lokaliteta nalazi se desetak većih ulomaka nadgrobnih spomenika na kojima su reljefno izvedeni križevi koji podsjećaju na templarske i ivanovačke križeve, a na jednom je vidljiv i natpis, stoga možemo pretpostaviti da se na ovoj lokaciji nalazi groblje koje je vezano za obližnju utvrdu.
7. Današnje stanje: Lokalitet je prekriven gustim slojem visokog i niskog raslinja, što otežava kretanje po njemu te sagledavanje njegovih dimenzija. Na lokalitetu su vidljivi ostaci gradnje, najviše na sjevernom dijelu gdje se u opkopu nalazi velik broj komada potočnog kamena koji se urušio s ruba središnjeg uzvišenja, a takvo urušenje pronalazimo i na zapadnoj strani opkopa. Na istočnoj strani opkopa također se nailazi na kamen, ali nije koncentriran i nema vidljivog urušenja kao na sjeveru i zapadu. Opkop je najdublji na sjevernoj strani, kao što je već spomenuto, a hodajući istočnom i zapadnom stranom primjećuje se postupno smanjivanje dubine opkopa u odnosu na središnje uzvišenje, tako da se dolaskom na južnu stranu opkop gubi. Južna strana središnjeg uzvišenja stoga ima blagu padinu, na kojoj se ne vide tragovi gradnje. Na središnjem uzvišenju, uz sam rub, u pravcu S-J pruža se relativno pravilno izbočenje u tlu, širine oko 40 cm, stoga možemo pretpostaviti da se tu možda kriju ostaci nekakvog zida. Zbog vrlo gustog visokog raslinja, teško je izmjeriti dužinu tog izbočenja, no moglo bi biti dugo do 10 m. Na sjeveroistočnom dijelu središnjeg uzvišenja vidljiva je veća koncentracija potočnog kamena te nekoliko ulomaka kamena klesanca i opeke, a na sjevernom rubu postoje dva veća izbočenja koja su zapravo ostaci nekog elementa utvrde te su izvor kamena urušenog u opkop. Između njih je blaga depresija središnjeg uzvišenja, a međusobno su udaljena oko 3 m.

Slika 16. Cage - pogled sa zapada na sjevernu stranu opkopa (foto: M. Matković)

Slika 17. Skica današnjeg stanja (M. Matković)

Slika 18. Cage, presjek sjever-jug (M. Matković)

Nastavljajući dalje putem koji vodi od utvrde, oko 400 m sjeveroistočno smješteno je na manjem prostoru desetak ulomaka nadgrobnih spomenika. Izrađeni su od kamena klesanca, pravokutnog su oblika te im širina varira od 20-50 cm, a dužinu je teško odrediti jer je većina fragmentirana. Većina ih je znatno oštećena pa se njihov izvorni oblik ne može sa sigurnošću utvrditi, no na onima koji stoje uspravno gornji je kraj trokutno zaključen. Neki su u potpunosti prekriveni mahovinom, ali ipak je više onih na kojima je vidljiva obrada. Na njima su isklesani križevi, većinom križevi jednakih krakova, tzv. ivanovački križevi, a jedan križ pripada tipu dvostrukog križa (*crux gemina*)⁵⁸. Za sada se samo na jednom spomeniku vidi natpis, no bez detaljnijeg čišćenja i analize spomenika teško je iščitati natpis i odrediti kojim je pismom pisan (latinica, ćirilica?). Ovdje je važno istaknuti da ovi spomenici oblikom podsjećaju na stećke u obliku stupca⁵⁹, a ako je ovaj natpis pisan ćirilicom, ne bismo ga mogli povezati s vremenom križničkih redova na ovom prostoru, već prije s pravoslavnim stanovništvom koje ovaj kraj naseljava u kasnijim vremenima. Pitanje pripadnosti ovih spomenika za sada ostaje otvoreno, a daljnja istraživanja ponudit će nam konkretnije odgovore. Put od utvrde do groblja vodi preko livade na kojoj se pronalaze mnogobrojni ulomci keramike i kućnog lijepa, a nešto manje opeke i kamena, najčešće u rupama koje su iskopale divlje životinje, ali se također mogu pronaći i na samom putu.

⁵⁸ Badurina et al. 2006: 388

⁵⁹ Bešlagić 1971: 38

Slika 19. Nadgrobnji spomenik s isklesanim dvostrukim križem (foto: M. Matković)

Slika 20. Nadgrobnji spomenik s natpisom (foto: M. Matković)

8. Istraživanja: Na ovom lokalitetu do sada nisu provedena istraživanja, no planira se čišćenje lokaliteta od vegetacije te njegova registracija i zaštita, a u narednim godinama vjerojatno će se pristupiti i znanstvenim istraživanjima.
9. Pokretni nalazi: Na lokalitetu su pronađeni mnogobrojni površinski nalazi keramike, potočnog kamena, klesanog kamena i opeke. Ulomci keramike vrlo su usitnjeni, a pečeni su u tonovima oker i narančaste boje (sivog presjeka) i tonovima sive do crne boje. Keramika je dobro pročišćena, na nekim ulomcima vidljive primjese sitnog pijeska. Ulomci dna su tanki i ravni, a rubovi su jednostavno izvedeni, blago zaobljeni ili koso odrezani prema unutra, jednostavno profilirani. Zbog usitnjenosti ulomaka, teško je odrediti tipove posuda, no najvjerojatnije se radi o kuhinjskoj keramici. Jedan je ulomak ukrašen kotačićem, dok su na ostalima vidljive tanke i plitke horizontalne linije ili plitko žlijebljenje horizontalnih linija. Ukrašavanje kotačićem javlja se još u ranom srednjem vijeku, od kraja 9. i 10. stoljeća⁶⁰, a takvo ukrašavanje nastavlja se do 14. i početka 15. stoljeća⁶¹ Ipak, ulomak ukrašen kotačićem pripada razdoblju kasnog srednjeg vijeka, no zbog svoje veličine daje premalo informacija koje bi mogle poslužiti kao datacijski oslonac, zbog čega je teško odrediti precizniju dataciju keramičkih ulomaka, stoga ih se za sada može šire datirati u vrijeme između 13. i 16. stoljeća. Na groblju sjeverno od lokaliteta nalaze se nadgrobni spomenici od klesanog kamena, od kojih su neki dekorirani isklesanim križevima, koji oblikom podsjećaju na križeve viteških redova (templari, ivanovci, sepulkralci). Ulomci iste vrste klesanog kamena nalaze se i na mjestu utvrde.

---

⁶⁰ Sekelj Ivančan 2010: 127

⁶¹ Ulomci ukrašeni kotačićem pronađeni na burgu Vrbovcu u Klenovcu Humskome datirani su od 13. do početka 15. stoljeća (Tkalčec 2010: 66)

Slika 21. Ulomak ruba posude (I. Beniĉ, M. Matkoviĉ)

Slika 22. Ulomak dna posude (I. Beniĉ, M. Matkoviĉ)

Slika 23. Ulomak ukrašen kotaĉiĉem (I. Beniĉ, M. Matkoviĉ)

10. Povijesni izvori: U povijesnim izvorima Ljesnica se prvi puta spominje 1210. godine, kada kralj Andrija II. daruje templarima zemlje Ljesnicu i Rašašku u Požeškoj županiji. Ljesnicu (*Lesnissa*) je templarima oporukom, uz odobrenje kralja, ostavio palatin Chepano Bachiensis.⁶² Ljesnica je bila velik posjed koji se protezao od Psunjskog prigorja na sjeveru do Save na jugu te na istok do Starče, a na zapadu mu je granicu činio potok Ljesnica, koja danas nosi naziv Slobošćina. Kroz srednji vijek činila je Ljesnica (Slobošćina) granicu između Pečujske i Zagrebačke biskupije⁶³, a utvrđena je ispravom kralja Andrije II. iz 1235. godine (*...Lysniche quod alio nomine Wolko vocatur...*).⁶⁴ Iz isprave doznajemo da je imala i drugi naziv, Vuka. Također je tijekom srednjega vijeka činila i granicu između Križevačke i Požeške županije. Nakon donošenja odluke o ukidanju viteškog reda templara, 1312. godine njihov posjed Ljesnica prelazi u ruke ivanovaca.⁶⁵ U vrijeme turskih prodora lokalno stanovništvo napušta svoje posjede i bježi na zapad, čime ovaj prostor ostaje napušten, stoga Turci u ovaj kraj naseljavaju pravoslavne Vlahe.⁶⁶

Zbog vrlo oskudnih pisanih izvora o posjedu Ljesnica, dugo se pokušavalo odrediti njegov položaj, a zbog drugog naziva potoka Ljesnice, Vuka (Wolko), pogrešno su je neki istraživači poistovjećivali s današnjom Vukom, no pogrešno su je označavali i kao današnje Ilovu, Voćinski potok, Bijelu, Pakru itd., a time i posjed smještali na pogrešne lokacije.⁶⁷ Najbliže istini je možda došao Gjuro Szabo, vodeći se radom o Križevačkoj županiji u XV. stoljeću kojeg je napisao Csánki, a kaže: *“Nad selom Cagama, nedaleko Okučana leže polja, koja se i danas nazivaju Lješnice, a odavle se sav niz humaka do Okučana zove Lisine. Uz Lisine morala je teći i rijeka Lisnica, današnja Slobošćina. Baš tamo, gdje leže polja Lješnice, bilježi vojnička karta gradinu. Kakova je to gradina? Tradicija zna i danas, da je tamo gore nekada bilo mjesto a još je danas ondje staro groblje. Gradina je danas doduše sva razvaljena, jedva se razabiru temelji dviju okruglih kula, kamenje i opeke daju bar naslućivati način gradnje, dok veliko kamenje u selskim kućama svjedoči, da je to bila čvrsta*

---

⁶² CD III, str. 97, 98

⁶³ Klaić 1990: 251

⁶⁴ CD III, str. 445

⁶⁵ Marković 2002: 405

⁶⁶ Marković 2002: 405

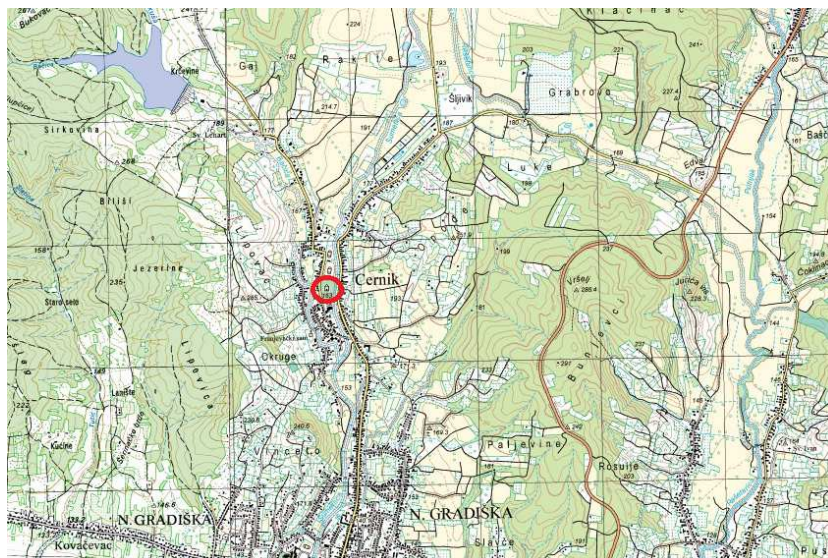
⁶⁷ Szabo 1908/1909: 42,43

*utvrda. To su ostanci stare tvrđe Slobostine.*⁶⁸ Zasada se pretpostavlja da se na opisanom prostoru doista nalazio posjed Lijesnica, no potrebna su daljnja interdisciplinarna istraživanja kako bi se sigurnije mogao odrediti točan položaj tog posjeda te odrediti lokaciju nekadašnje utvrde Slobostine koju Szabo spominje.

---

⁶⁸ Szabo 1908/1909: 45

4. Cernik

Slika 24. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000, danas dvorac Marković-Kulmer

1. Položaj: Cernik je općina u zapadnom dijelu Brodsko – posavske županije, na prometnici koja vodi prema Požegi, oko 2 km sjeverno od grada Nove Gradiške. Ostala naselja u općini su Bačindol, Banićevac, Giletinci, Golobrdac, Opatovac, Opršinc, Podvrško, Sinlije, Šagovina Cernička i Šumetlica.
2. Toponimi: Lokalitet je na karti označen kao Dvorac Cernik, a poznat je i pod nazivima Kulmerov dvorac, Dvorac i sl. U povijesnim izvorima Cernik se naziva *Chernec*, *Chernuk*, *Chernyk*, *Czernek* itd.⁶⁹
3. Datacija: Kasni srednji vijek, 14. - 16. stoljeće.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi u središtu naselja Cernik, u nizinskom kraju, u podnožju Psunjskog prigorja. Prirodno je zaštićen na istočnoj, sjevernoj i zapadnoj strani prigorjima Požeške gore i Psunja. U prošlosti je bio važna strateška točka u kontroli prolaska iz Posavine u Požešku kotlinu. U neposrednoj blizini istočno od lokaliteta protječe potok Šumetlica, dok na udaljenosti oko 100 m zapadno protječe Bačica. Lokalitet zauzima prostor k.č.br. 1565 k.o. Cernik.

⁶⁹ Heller 1975: 38

5. Vrsta nalazišta: Kasnosrednjovjekovna nizinska utvrda, kaštel.
6. Opis nalazišta: Lokalitet se nalazi u nizinskom kraju, na blago povišenom terenu uz koji protječe Šumetlica. Pretpostavlja se da je na lokalitetu nekada stajala utvrda koja se spominje u povijesnim izvorima, u početku drvena, a kasnije i zidani kaštel, na mjestu na kojemu se danas nalazi barokizirani dvorac obitelji Kulmer. Tijekom vremena odvijale su se neprestane borbe na ovom prostoru, stoga je utvrda nekoliko puta stradavala, a kasnije je na njenom mjestu podignut danas očuvani dvorac.
7. Današnje stanje: Na lokalitetu se danas nalazi dvorac kvadratnog tlocrta, s okruglim ugaonim kulama koji je svoj današnji izgled dobio u 18. stoljeću. Od srednjovjekovne utvrde nije se očuvalo ništa, osim možda tlocrtne dispozicije. Lokalitet se nalazi u Registru kulturnih dobara pod brojem Z – 1279, kao Dvorac Marković – Kulmer.

Slika 25. Dvorac Marković-Kulmer (foto: M. Matković)

8. Istraživanja: Do sada nije bilo terenskih istraživanja lokaliteta.
9. Pokretni nalazi: S prostora lokaliteta nema poznatih pokretnih nalaza iz razdoblja srednjega vijeka.

10. Povijesni podaci: Područje Cernika ima kontinuitet naseljavanja još od prapovijesti, o čemu svjedoče mnogobrojni arheološki nalazi sa šireg područja Cernika. U razdoblju srednjega vijeka Cernikom se nazivao veliki posjed obitelji Dežević (Desislavić), a obuhvaćao je prostore od Psunja do Save. Prvi put se spominje u izvorima 1255. godine kao *Chernec campus*⁷⁰, a od 1363. godine spominju se i cernički plemići Kormuš, Dešev, Tomo i Pavao kao *nobiles de Chernuk*.⁷¹ Iz pisanih se izvora doznaje da su u Cerniku imali drvenu utvrdu Drinovac, čiji točan položaj još uvijek nije potvrđen. Postoje mišljenja da se nalazila na obližnjim padinama brda Begluk ili pak visoko na obroncima Psunja uz put prema Požegi, no najzastupljenije je mišljenje da se zapravo nalazila na mjestu današnjeg dvorca, zbog čega i nije lako ustanoviti njezin položaj.⁷² Tijekom 15. stoljeća Cernik je bio središte velikog posjeda i njihovih vlasnika Deževića, a samim time imao je karakter plemićkog naselja. U takvim prilikama obrt se sporije razvijao, stoga tek 1520. godine Cernik dobiva pravo održavanja tjednog i godišnjeg sajma.⁷³ Prema prvom poznatom nacrtu cerničke utvrde, koji se čuva u vojnom arhivu u gradu Karlsruhe⁷⁴, utvrda je bila kvadratnog tlocrta s ugaonim kulama, okružena opkopom, a potom zaštićena još jednim većim opkopom kružnog oblika. Iz prikaza se vidi da je i širi prostor Cernika bio utvrđen obrambenim zidom.

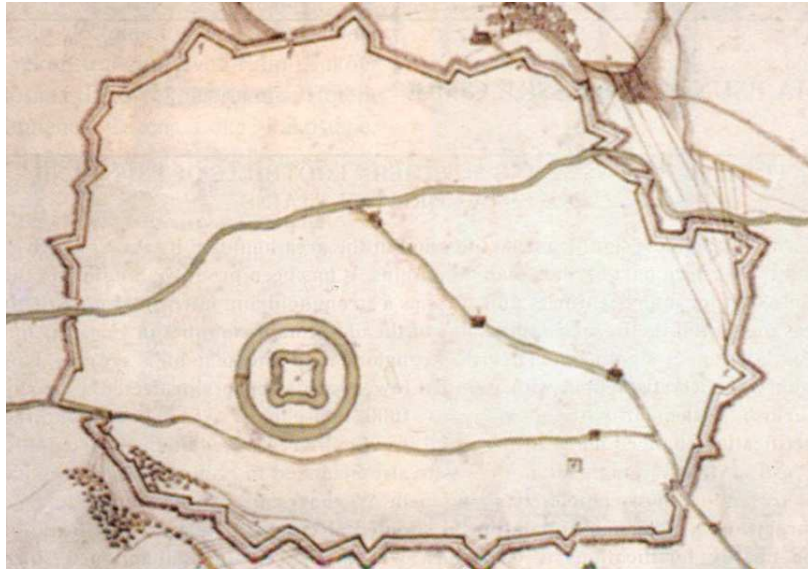
⁷⁰ Heller 1975: 38

⁷¹ CD XIII, str. 310

⁷² Nadilo 2004a: 776

⁷³ Žugaj 1984: 2

⁷⁴ Szabo 1920: 122

Slika 26. Prvi poznati tlocrt cerničke utvrde (original u vojnom arhivu Karlsruhe)

Obitelj Dežević početkom 16. stoljeća bila je na vrhuncu moći, no tada na ovaj prostor 1536. upadaju Turci i zauzimaju utvrdu bez većeg otpora, budući da su plemići većinom napustili svoje posjede, zajedno sa okolnim stanovništvom. U utvrdu postavljaju sjedište sandžakata, a Cernik svoj razvoj nastavlja i dalje. Prema opisu Evlije Čelebije imao je 21 džamiju, tri škole, hamam i 150 prodavaonica.⁷⁵ Također opisuje i utvrdu za koju kaže da je čvrsto građena, četverokutnog tlocrta sa snažnim ugaonim kulama i pokretnim pristupnim mostom.⁷⁶ Krajem 17. stoljeća, nakon obrane utvrde od Turaka, zapovjednik Aenea Caprara srušio je veći dio cerničkog kaštela, kako ga Turci više ne bi mogli koristiti, ali su rušenje uspjeli zaustaviti drugi generali i franjevci.⁷⁷ U 18. stoljeću plemićke obitelji Petraš i Marković obnavljaju utvrdu i preuređuju je u dvorac, a time ona dobiva današnju formu. Iako nema očuvanih ostataka cerničke utvrde, ipak se uspjela prenijeti tlocrtna tipologija karakteristična za kasnosrednjovjekovne, odnosno renesansne kaštele.

---

⁷⁵ Đurić 1974: 82

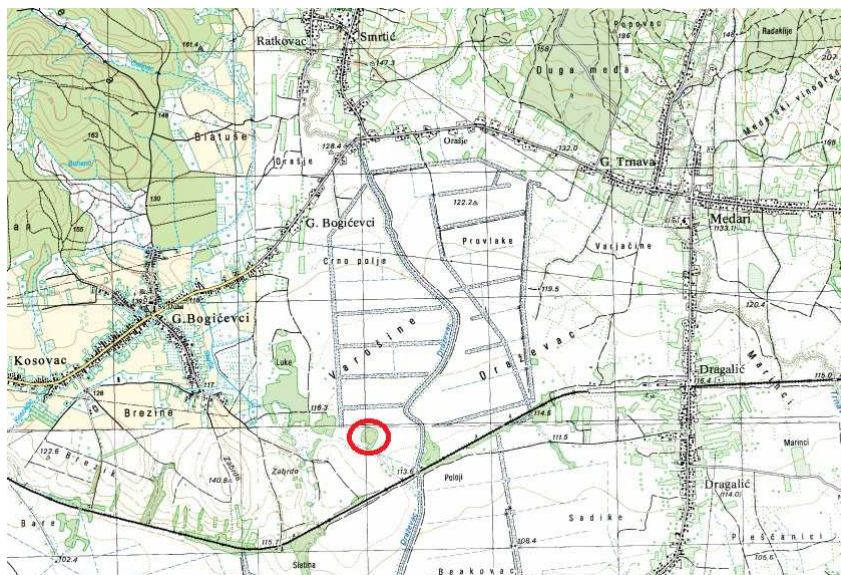
⁷⁶ Nadilo 2004a: 778

⁷⁷ Nadilo 2004a: 778

Slika 27. Dvorac Marković-Kulmer (www.geoportal.dgu.hr)

5. Gornji Bogičevci - Gradina (*castrum s. Johannis?*)

Slika 28. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

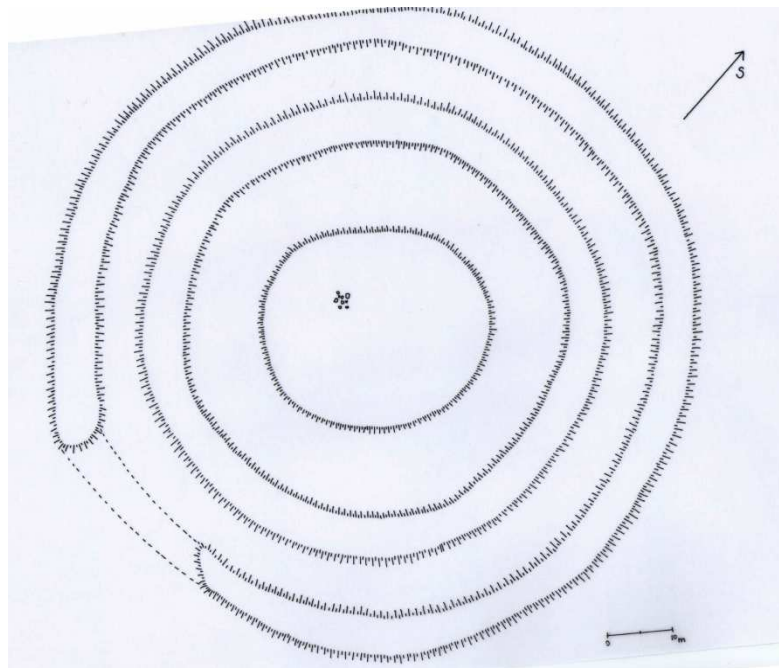
1. Položaj: Gornji Bogičevci su općina u jugozapadnom dijelu Brodsko-posavske županije. Ostala naselja u općini su Dubovac, Kosovac, Ratkovac, Smrtić, Trnava.

2. Toponimi: Lokalitet se nalazi na području koje je na topografskim kartama označeno kao Gradina, a prostor koji ga okružuje nosi naziv Varošine. U blizini lokaliteta nalazi se i toponim Groblje, dok je među stanovništvom raširen i naziv Bedem.
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi jugoistočno od Gornjih Bogićevaca, u neposrednoj blizini željezničke pruge Zagreb – Vinkovci, u nizinskom kraju i okružen je oranicama. Lokalitet se nalazi u prostoru k.č.br. 596, 597 i 618 k.o. Smrtić.
5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna nizinska utvrda, Wasserburg.
6. Opis nalazišta: Lokalitet se nalazi u nizinskom području, a okružuju ga oranice. Sastoji se od središnjeg uzvišenja i dvostrukog opkopa. Središnje uzvišenje je gotovo kružnog oblika, a približne dimenzije su oko 30 m (SZ-JI) x 35 m (JZ-SI). Najniža padina uzvišenja nalazi se na JI strani (oko 3 m), a najviša na SZ strani (oko 5 m). Središnje uzvišenje okruženo je dvama opkopima, od kojih prvi (uz središnje uzvišenje) ima oko 10-15 m širine i oko 3-5 m dubine. Drugi opkop je oko 10 m širok i također oko 3-5 m dubok. U prvom opkopu se nalazi voda, do otprilike 0,5 m dubine. Također se na okolnom terenu u blizini utvrde može naići na plavna područja. Područje Varošina sadrži umjetno provedene kanale kroz koje protječe potok Draževac, a u blizini lokaliteta teče iz Gornjih Bogićevaca i potok Starča. Otprilike oko 650 m jugozapadno od utvrde, na nešto višem položaju, nalazi se prostor koji na topografskim kartama nosi naziv Groblje, a tamo je pronađena i nadgrobna kamena ploča s uklesanim križem, stoga se može pretpostaviti da je taj prostor uistinu funkcionirao kao groblje vezano za ovu utvrdu.
7. Današnje stanje: Na središnjem uzvišenju vidljivo je tek nekoliko ulomaka kamena i opeke, a cijelom površinom prekriveno je slojem niskog raslinja, kao i stablima. U proljeće 2013. godine započeli su radovi čišćenja i uklanjanja visokog i niskog raslinja u svrhu pripreme lokaliteta za registraciju i zaštitu, a radove obavlja općina Gornji Bogićevci u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Slavonskom Brodu.

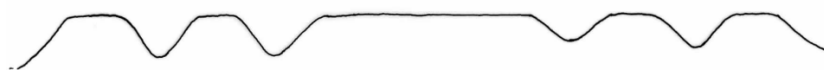

Slika 29. Pogled na sjevernu stranu vanjskog opkopa (foto: M. Matković)

Slika 30. Skica današnjeg stanja (M. Matković)

Presjek SZ-JI :

Slika 31. Presjek SZ-JI (M. Matković)

8. Istraživanja: Do sada lokalitet nije bio istraživan, ali je u postupku registracije i zaštite te se očekuju konzervatorsko - arheološka istraživanja u narednim godinama.
9. Pokretni nalazi: Prilikom terenskog pregleda lokaliteta, s površine je pronađeno i prikupljeno nekoliko ulomaka srednjovjekovne keramike, ulomci kamena i opeke te jedan željezni čavao. Keramika je uglavnom pečena u tonovima svijetlosmeđe, sive do crne boje, no poneki komadi pečeni su u tonovima narančaste (unutrašnja strana) i oker do svijetlosmeđe boje (vanjska strana). Keramika je dobro pročišćena, uglavnom bez primjesa. Rubovi su jednostavno izvedeni, blago zaobljeni ili odrezani koso prema unutra. Poneki ulomci su ukrašeni gustim plitkim horizontalnim linijama, na vanjskoj strani ruba, koje su rezultat izrade na lončarskom kolu.⁷⁸ Valja napomenuti da su ulomci vrlo usitnjeni, stoga je otežano prepoznavanje tipa posude kojem su pripadali, no čini se da su mogli biti dijelovi lonaca, zdjela ili čaša. Također je otežano datiranje ulomaka, budući da su svi nalazi površinski i bez konteksta. Budući da pronađeni ulomci ne sadrže ukrasne ni oblikovne specifičnosti nekog užeg vremenskog razdoblja, već je njihova pojava uobičajena u kasnom srednjem vijeku i novom vijeku, ovi bi se ulomci za sada mogli datirati u vrijeme od 14. do 16. stoljeća. Nalazi kamena i opeke su također usitnjeni i malobrojni, tako da se o njihovim dimenzijama i oblicima ne može reći više. Pronađeni željezni čavao sastoji se od tijela pravokutnog presjeka (dužina 6,2 cm) i ovalno raskucane glave koja je polovično očuvana (očuvana polovica dužine 1 cm). Takav primjerak pronađen na burgu Vrbovcu u Klenovcu Humskome datiran je u 15. i 16. stoljeće.⁷⁹ Svakako su potrebna daljnja istraživanja lokaliteta kako bi se odredila točnija datacija.

---

⁷⁸ Tkalčec 2010: 66

⁷⁹ Tkalčec 2010: 93, 189

Slika 32. Ulomak ruba keramičke posude (I. BeniĆ, M. Matković)

Slika 33. Željezni čavao (I. BeniĆ, M. Matković)

10. Povijesni podaci: U povijesnim izvorima spominje se 1328. godine zamjena posjeda između ivanovaca i kralja Karla Anžuvinca. Iz isprave doznajemo da su ivanovci dobili posjede Starču i Trnavu u Požeškoj županiji (...*Ztharcha et Thornowa...in comitatu de Posegga...*) u zamjenu za posjede čiĉanskog preceptorata (...*Chychan, Peschenycza, Krawarska, Jamnicza et Kwlphyna...*).⁸⁰ Trnava i Starĉa obuhvaćale su prostor današnjih naselja Gornji Bogićeveci, Smrtić, Trnava, Medari, Dragalić i Donji Bogićeveci, a zapadno i sjeverno od njih prostirali su se nekadašnji templarski posjedi

⁸⁰ CD IX, str. 380

Ljesnica i Rašaška.⁸¹ Utvrda se spominje 1361. godine, kada su se u Dubici sastali ivanovački prior Bandonus Cornuti i ostali predstavnici toga reda u Ugarskoj i Slavoniji, a jedan od njih bio je i Petar, kaštelan utvrde s. *Johannis* i preceptor Rašaške (...*fratris Petri, castellani nostri castris sancti Johannis et preceptoris de Rasosa...*).⁸² Ipak, spomenuta utvrda može se odnositi i na ivanovački grad Pakrac⁸³, stoga su potrebna detaljnija interdisciplinarna istraživanja kako bi se preciznije odredilo na koji lokalitet se taj podatak odnosi. Utvrda je bila središte posjeda te je u njoj boravio kaštelan i upravitelj posjeda Trnava, Starča i Ljesnica te preceptor Rašaške.⁸⁴ Heller navodi da se 1400. Trnava spominje kao *Torna, domus sancti Johannis* (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Serija I, sv. 1-5, Budimpešta 1885-1908.).⁸⁵ Današnji naziv Bogičevci potječe od narodnog naziva za red ivanovaca – bogičevci. Ivanovci su svoje posjede, zajedno s okolnim stanovništvom, napustili u vrijeme opasnosti od Turaka, tako da su Turci u svojim osvajanjima ovdje zatekli napuštenu zemlju, na koju su doselili pravoslavne Vlahi iz Bosne.⁸⁶

---

⁸¹ Dobronić 2002: 149

⁸² CD XIII, str. 153, 154

⁸³ Dobronić 2002: 166

⁸⁴ Đurić 1974: 38

⁸⁵ Heller 1975: 74

⁸⁶ Marković 2002: 406

6. Gračanica (Baćin Dol)

Slika 34. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

1. Položaj: Baćin Dol je naselje u općini Cernik, u sjeverozapadnom dijelu Brodsko-posavske županije. Nalazi se na važnoj prometnici koja vodi prema Požegi, a susjedna naselja su Opatovac (oko 3 km) i Banićevac (oko 4 km) na sjeveru i Bukovica na jugu (oko 2,5 km)

2. Toponimi: Utvrda Gračanica smještena je na predjelu koji se na topografskim kartama naziva Gračanica, Kula ili Gračanica - kula. Čest toponim za ovaj lokalitet bio je i Gradac, a u povijesnim izvorima prepoznata je pod nazivom *Lehowacz* ili *Waskap*.
3. Datacija: Srednji vijek, 12./13. st. – 16. st
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi oko 2 km sjeveroistočno od naselja Baćin Dol, na izduženom grebenu na zapadnim obroncima Požeške gore. Nalazi se na najvišoj točki grebena, na oko 402 m nadmorske visine. U neposrednoj blizini utvrde, oko grebena, protječu potoci Batnjak i Grački Dol, a oko 1 km istočno nalazi se izvor Dobra voda. Također kroz naselje Baćin Dol protječe potok Putnjak koji je udaljen od utvrde oko 2 km. Sama utvrda izdvojena je kao k.č.br. 1585, a preostali prostor lokaliteta nalazi se u prostoru k.č.br. 1612/1 k.o. Baćin Dol.
5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna visinska utvrda.
6. Opis nalazišta: Lokalitet je smješten na najvišoj točki grebena (402 m nadmorske visine), a na njemu se nalazi opkop koji okružuje središnje uzvišenje s ruševinama nekadašnje utvrde. Greben je izduženog oblika i na tri mjesta presječen opkopima koji dodatno osiguravaju ulaz u utvrdu te se pretpostavlja da su tamo mogle biti smještene stražarnica, kovačnica ili konjske štale i biti u funkciji barbakana okruženog drvenom palisadom i mostom povezanog s utvrdom.⁸⁷ Utvrda je smještena na vrlo povoljnom položaju koji dominira okolicom te se pogled pruža daleko u Posavinu čime se dobiva izvrsna kontrola područja koji okružuje utvrdu, ali i prometnice koja je i u srednjem vijeku vodila kroz Cernik u Požešku kotlinu. Utvrda je građena lomljenim kamenom i šupljikavom sedrom, a dovratnik ulaza u kulu izveden je klesanjem kamena pješčenjaka.⁸⁸ Ovalnog je tlocrta (unutrašnji promjer 25,53 m x 21,71 m) koji se pruža u smjeru sjever – jug, a ulaz je smješten u kuli zaobljenih uglova na južnoj strani. Utvrda se pristupalo preko mosta koji je premošćivao opkop, a pred ulazom u kulu bio je pokretan. Postojala su i dva bočna manja ulaza u kulu kojima se pristupalo preko drvenih ljestava koji ukazuju na refugijalni karakter utvrde.⁸⁹ Kula se sastojala od prizemlja i tri kata s kojih se pristupalo palasu i braništu. Njezini katovi rastvoreni su polukružno zaključenim otvorima, pri čemu je drugi kat rastvoren biforom, kako na

---

⁸⁷ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 8

⁸⁸ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 8

⁸⁹ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 8, 13

sjevernoj, tako i na južnoj strani. Palas je uskog tlocrta, u obliku slova "D" i smješten je uz zapadni obodni zid. Pretpostavlja se da je palas bio niži od braništa, tako da je imao samo prizemlje i prvi kat, dok je drveno branište bilo postavljeno duž cijelog obrambenog zida.⁹⁰

7. Današnje stanje: Utvrda je očuvana u većoj mjeri, sačuvane su oko 2/3 obodnog zida (većinom istočna strana), u visini do 4 m. Na obodnom zidu s vanjske strane vide se tragovi žbuke te dva polukružno zaključena otvora koji su možda bili ulazi u konzolno istaknute zahode.⁹¹ Također se na istočnom obodnom zidu nalaze i dva ovalna probijena prolaza, čime je zid još više oštećen. S unutarnje strane obodnog zida vidljivi su kvadratni utori u koje su bile postavljene drvene grede koje su nosile konstrukciju drvene galerije koja se protezala cijelom dužinom zida. Zapadni obodni zid je znatno oštećen, tako da se vrlo malo očuvalo. Ulazna kula očuvala se u visini od oko 8 m, odnosno u razini drugog kata, tako da su se očuvali i otvori. U unutrašnjem plaštu kule također su vidljivi utori za konstrukcije podova katova, a u prizemlju se nalaze dvije veće polukružne niše, a njihova funkcija nije sasvim jasna.⁹² Na ulazu u kulu, s vanjske strane, očuvani su dovratnici, odnosno utori u koje je pristajao pokretni most.⁹³ Konzervatorsko – arheološkim istraživanjima u unutrašnjosti otkriveni su temelji zidova palasa uz obodni zid na zapadnoj strani, a također i temelji zidova koji su bili ojačani kontraforima. Utvrda je u procesu konzervacije, a očekuje se i obnova te konzervatorska prezentacija.⁹⁴

---

⁹⁰ Miletić 2012: 305

⁹¹ Miletić 2012: 305

⁹² Miletić 2012: 305

⁹³ Szabo 1920: 123

⁹⁴ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 24, 30

Slika 35. Ulazna kula (foto: M. Matković)

8. Istraživanja: Zaštitni konzervatorski radovi na ovom lokalitetu započeti su 2009. godine, a lokalitet je upisan u Registar zaštićenih kulturnih dobara pod brojem Z-1275. Tijekom 2010. i 2011. godine obavljena su konzervatorsko – arheološka istraživanja pod vodstvom Konzervatorskog odjela u Slavonskom Brodu, a u istraživanjima je sudjelovao i Gradski muzej Nova Gradiška. Istraživanja su provedena unutar obodnog zida utvrde i ispred ulazne kule, u opkopu. Unutar obodnog zida, u južnom dijelu dvorišta utvrde, otkriveni su ostaci građevine za koju se pretpostavlja da je bila ranija utvrda. Otkriven je polukružni zid širine oko 74 cm, a prema načinu zidanja i pronađenoj keramici građevina je datirana u 12.-13. stoljeće.⁹⁵ U sjevernom dijelu dvorišta otkriveni su ostaci još jedne građevine, odnosno temelji zida s kontraforima. Građevina je orijentirana istok – zapad, a na nju je na zapadnom dijelu "nasjeo" zid kasnijeg palasa. Postoji mogućnost da je građevina bila sakralni objekt, a datirana je u 14. stoljeće.⁹⁶ Uz zapadni obodni zid otkriveni su ostaci palasa, koji je u prizemlju bio pregrađen na dva dijela. U sjevernom dijelu palasa nalazio se ulaz, širine 2,10 m, a oko pregradnog zida otkriven je i kasnosrednjovjekovni pod, datiran oko 1500. godine.⁹⁷ Ostaci obodnog zida i ulazne kule, zajedno sa palasom, datirani su temeljem povijesnih podataka i rezultata konzervatorsko – arheoloških istraživanja, na početak 16. stoljeća (možda i nešto ranije), kao ostaci nekadašnje

---

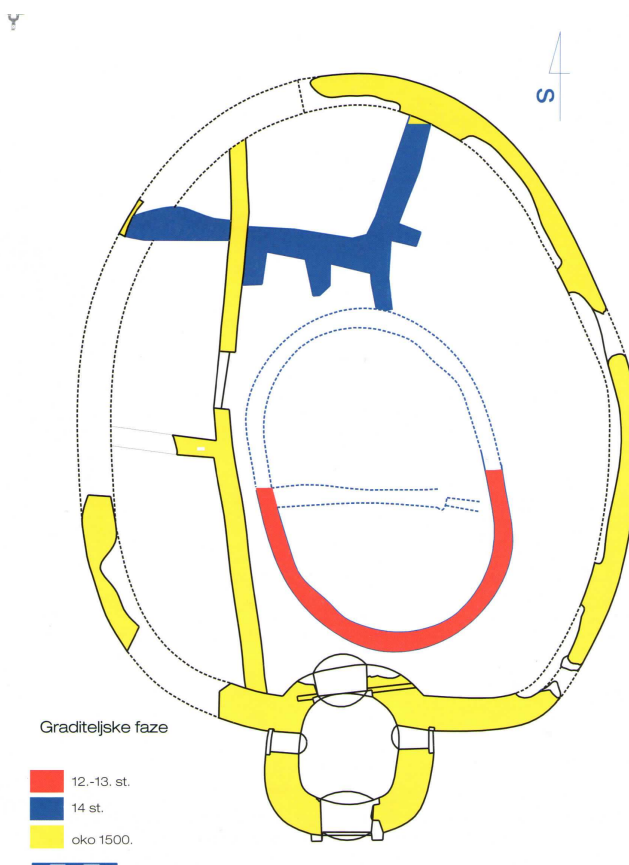
⁹⁵ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 16

⁹⁶ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 16

⁹⁷ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 16

utvrde izgrađene za obranu od turskih napada.⁹⁸ U tijeku su konzervatorski radovi obnove i prezentacije ove utvrde.

Slika 36. Tlocrt s graditeljskim fazama (Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011)

9. Pokretni nalazi: Na ovom je lokalitetu u prvoj polovici 20. stoljeća kao slučajnan nalaz pronađena antička votivna mramorna ploča s prikazom Mitraističkog kulta. Prilikom konzervatorsko – arheoloških istraživanja prikupljeni su ulomci keramike iz starijeg željeznog doba, srednjovjekovne keramike, metala i kamena. Površinski nalazi keramike također su brojni, ali vrlo usitnjeni. Srednjovjekovna keramika pečena je u tonovima svijetlosmeđe, sive do crne, ali i narančaste boje sivog presjeka. Većina ulomaka rađena je od dobro pročišćene keramike s primjesama pijeska i sitnijih kamenčića, ali dio je rađen od fino pročišćene keramike bez primjesa. Rubovi su jednostavni, blago zaobljeni, poneki jednostavno profilirani. Ukrašavanje je izvedeno uglavnom urezivanjem motiva valovnice, horizontalnih plitkih linija i kotačićem. Keramika je datirana u širi vremenski period, između 13. i 15. stoljeća. Od metalnih

⁹⁸ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 13

nalaza ističe se brončani buzdovan s piramidalnim izbočinama datiran između 11. i 14. stoljeća.⁹⁹

Slika 37. Antička votivna ploča (arhiv Gradskog muzeja Nova Gradiška)

Slika 38. Ulomak s valovnicom (arhiv Gradskog muzeja Nova Gradiška)

---

⁹⁹ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 22

Slika 39. Ulomak profiliranog ruba (arhiv Gradskog muzeja Nova Gradiška)

Slika 40. Brončani buzdovan (Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011)

10. Povijesni podaci: Vrlo je malo povijesnih izvora koji govore o ovoj utvrdi, ali zna se da je posjed na kojem se nalazila u 13. stoljeću pripadao plemićkog obitelji Boršić, a posjed se nazivao Drežnik.¹⁰⁰ Moguće je da je u to vrijeme izgrađena utvrda na mjestu današnje Gračanice, a možda bi se mogla identificirati kao *Gradac castrum*, koji se u povijesnim izvorima spominje 1442. godine, 1444., 1486. i nadalje.¹⁰¹ Tijekom 13. i 14. stoljeća osnažuje se plemićka obitelj Deževića (Desislavića), a koja je nastala od roda Boršića.¹⁰² Obitelj Dežević nosila je u 14. stoljeću pridjevnik *cernički* (*nobiles de*

---

¹⁰⁰ Đurić 1974: 39

¹⁰¹ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 15

¹⁰² Đurić 1974: 39

Chernuk)¹⁰³, a ispravama iz 1516., 1520. i 1525. godine kralj Ludovik II. potvrđuje njihove posjede. Deževići dobivaju pravo na posjedovanje nove utvrde 1525. godine, koja se naziva Lehovac (...*castrum novum Lehowacz alias Waskap in distictu Czernek...*)¹⁰⁴ Ubrzo je utvrda zahvaćena turskim osvajanjima, a nakon progona Turaka ostaje napuštena. U jednom opisu iz 1720. godine opisana je utvrda Gračanica pod nazivom Gradac, kada je kula bila visoka 7 hvati (oko 13 m).¹⁰⁵

Za Gračanicu se u narodu vezuje nekoliko legendi, a najraširenija je ona koja govori da se u podzemlju tvrđave nalaze željezna vrata iza kojih se skriva golemo blago. Tomislav Đurić ukazuje na povezanost legende o željeznim vratima i nazivu utvrde (Waskap), koji bi u prijevodu značio željezna vrata.¹⁰⁶

7. Podvrško

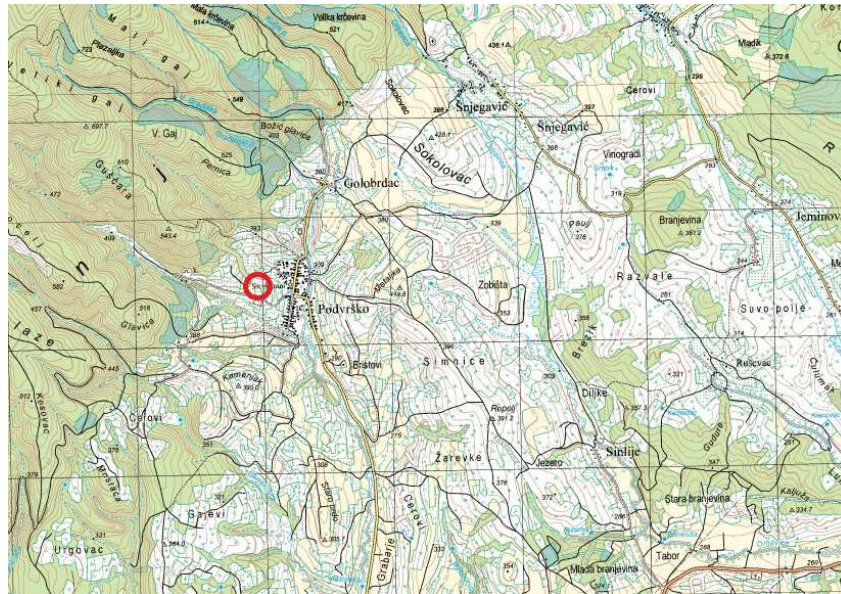
---

¹⁰³ CD XIII, str. 310

¹⁰⁴ Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011: 15

¹⁰⁵ Đurić, Feletar 1983: 86

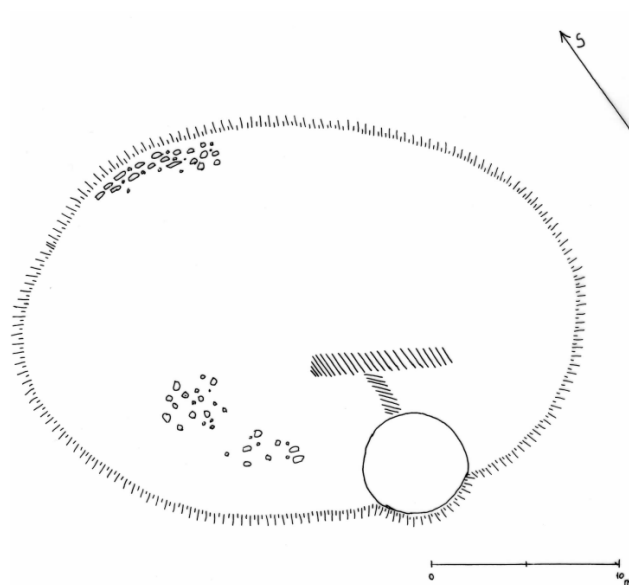
¹⁰⁶ Đurić 1974: 88

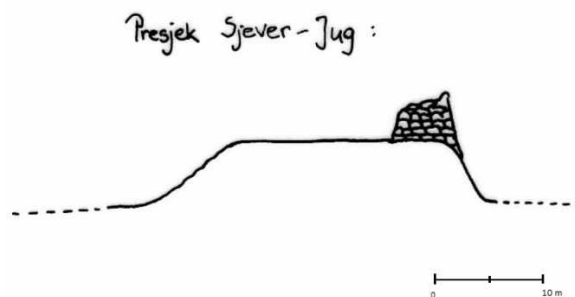
Slika 41. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

1. Položaj: Podvrško je naselje u općini Cernik, u sjeverozapadnom dijelu Brodsko-posavske županije. Susjedna naselja su Golobrdac (oko 1 km sjeverno) i Opatovac (oko 4 km južno). Nalazi se zapadno od važne prometnice koja vodi prema Požegi.
2. Toponimi: Prostor južno i sjeverno od lokaliteta na topografskim kartama označen je kao Zidine, a u povijesnim izvorima spominje se pod nazivima *Podwrs*, *Podwersa* i *Podwersya*.
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi podno jugoistočnih obronaka Psunja, na oko 340 m nadmorske visine, na uzvišenju nasuprot mjesnog groblja. Položaj dominira okolicom te omogućava nadziranje južnog i istočnog prostora, dok je na zapadnoj i sjevernoj strani zaštićen padinama Psunja. U blizini lokaliteta protječe potok Grabac (oko 400 m istočno), dok su u široj okolini lokaliteta brojni povremeni tokovi koji se spuštaju niz padine Psunja. Lokalitet zauzima prostor k.č.br. 305/1, 305/2, 306/1, 306/2a, 307 i 308 k.o. Podvrško.
5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna visinska utvrda.
6. Opis nalazišta: Na uzvišenju nasuprot mjesnog groblja nalaze se ostaci utvrde Podvrško, a lokalitet je okružen oranicama koje otkrivaju mnogobrojne ulomke

keramike. Prostor oko lokaliteta ima formu platoa, koji na sjevernoj strani završava strmijim padinama. Južno od utvrde prolazi makadamski put koji vodi iz sela do mjesnog groblja, a potom dalje prema Psunju. Lokalitet se sastoji od uzvišenja ovalnog oblika čije su dimenzije oko 20 m (S-J) x 30 m (Z-I) na kojem se vide ostaci gradnje. Nekadašnja kula očuvana je u visini od oko 4 m, a smještena je na južnoj strani uzvišenja. Na južnoj strani padina je najstrmija, dok je na sjevernoj znatno blaža. S južne strane nalazi se oranica, u podnožju uzvišenja, koja je u odnosu na makadamski put koji se pruža u smjeru istok-zapad na terenu povišenom za oko 1,5 m.

Slika 42. Skica današnjeg stanja (M. Matković)

Slika 43. Presjek S-J (M. Matković)

7. Današnje stanje: Lokalitet je djelomično obrastao niskim i visokim raslinjem, no ipak se mogu uočiti tragovi nekadašnjih gradnji. Na jugoistočnoj strani sačuvani su ostaci

kule, koja je danas potpuno obrasla raslinjem. Sačuvani su ostaci u visini od oko 3 - 4 m, a promjer kule je oko 5 m. Na udaljenosti od oko 2 m sjeverno od kule, vidljivi su obrisi zida širine oko 1 m koji se pruža u pravcu istok-zapad. Na jugozapadnom dijelu uzvišenja nalazi se veća nakupina kamenja unutar gustog raslinja, a također se po cijelom južnom dijelu uzvišenja može naći rasutog kamena. Sjeveroistočno od uzvišenja, uz oranicu, nalazi se veći komad klesanog kamena čije su dimenzije oko 30 cm x 40 cm. Na sjeverozapadnom dijelu, uz rub uzvišenja, nalazi se nakupina kamenja i ulomaka opeke u dužini od oko 7,5 m i prati zakrivljenost uzvišenja, a zasuta je pepelom u kojem je pronađen velik broj ulomaka keramike. Na lokalitetu je kula izdvojena kao zasebna katastarska čestica (k.č.br. 307) i upisana u Registar kulturnih dobara pod brojem Z – 4969, dok je ostali dio lokaliteta nezaštićen.

Slika 44. Pogled na ostatke utvrde sa sjevera (foto: M. Matković)

8. Istraživanja: Iako se lokalitet spominje u literaturi, do sada nije bilo znanstvenih istraživanja lokaliteta.
9. Pokretni nalazi: Prilikom terenskog pregleda lokaliteta pronađeni su ulomci srednjovjekovne i novovjekovne keramike, otpad taljenja metala, ulomci klesanog kamena i opeke te nekoliko metalnih nalaza. Većina nalaza potječe s okolnih oranica, dok manji dio ulomaka keramike potječe i sa samog prostora utvrde. Srednjovjekovna

keramika je pečena u tonovima oker, svijetlosmeđe, sive do crne boje te izrađena od dobro pročišćene gline uz primjese sitnog pijeska i manjih kamenčića, dok su neki ulomci napravljeni od fino pročišćene gline bez primjesa. Rubovi su jednostavni, poneki blago profilirani, zaobljeni ili koso prema unutra odsječeni. Ukrasi na srednjovjekovnim ulomcima nisu vidljivi, a zasada se mogu široko opredijeliti u razdoblje kasnog srednjeg vijeka. Od metalnih nalaza pronađen je željezni čavao pravokutnog presjeka tijela (dužine 7 cm) s izduženom uskom glavom (širina 0,7 mm, dužina 1,8 cm) te željezni mehanizam za opaljenje puške ili pištolja na kolo, datiran u ranu drugu polovicu 16. stoljeća¹⁰⁷ (sličan mehanizam za opaljenje puške pronađen je na gradu Ružici, a datiran je između prve polovice 16. i prve polovice 17. stoljeća¹⁰⁸).

Slika 45. Ulomak dna posude (I. Benić, M. Matković)

¹⁰⁷ Potvrdu da se radi o mehanizmu za opaljenje puške ili pištolja na kolo, kao i dataciju predmeta, dobila sam od Dore Bošković, muzejske savjetnice i voditeljice Zbirke oružja Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu, kojoj ovim putem zahvaljujem na ustupljenim informacijama.

¹⁰⁸ Radić, Bojčić 2004: 150

Slika 46. Dio mehanizma za opaljenje puške na kolo (I. BeniĆ, M. Matković)

10. Povijesni podaci: U povijesnim izvorima Podvrško se prvi puta spominje 1264. godine, kao *terra Podwrs*, u ispravi požeškog kaptola kojom Matija iz plemena bana Borića mijenja svoju zemlju *Podwrs* (Podvrško) za zemlju *Proucha* (Prvča) Nikole Desislavića.¹⁰⁹ Nadalje se u ispravama spominje *curia Podwarsa*, 1413. godine kada imanje kupuje Ivan de Thomassi, vitez kralja Sigismunda.¹¹⁰ Već 1423. godine spominje se *Podwersa castrum*.¹¹¹ Budimski kaptol 1443. godine u posjed Podvrško uvodi mađarskog plemića Lovru Hedervarskog, zajedno s njegovim sinom Emerikom. 1521. godine vlasnik posjeda, Franjo Hedervari, daje imanje u zalog Petru Kegleviću¹¹², a već iste godine prilikom opsade Beograda povlači se sa svojom vojskom i predaje grad u ruke Turcima. Zbog tog čina kralj Ludovik II. oduzima mu imanje i daje ga Šimunu Meršiću, zbog čega dolazi do sukoba između Keglevića i novog vlasnika. Godine 1528. kao vlasnik se navodi Đuro Razurius, no ubrzo Turci prodiru na ovaj prostor i osvajaju utvrdu 1536. godine.¹¹³ Nakon odlaska Turaka utvrda ostaje napuštena i prepuštena degradaciji.

¹⁰⁹ CD V, str. 321

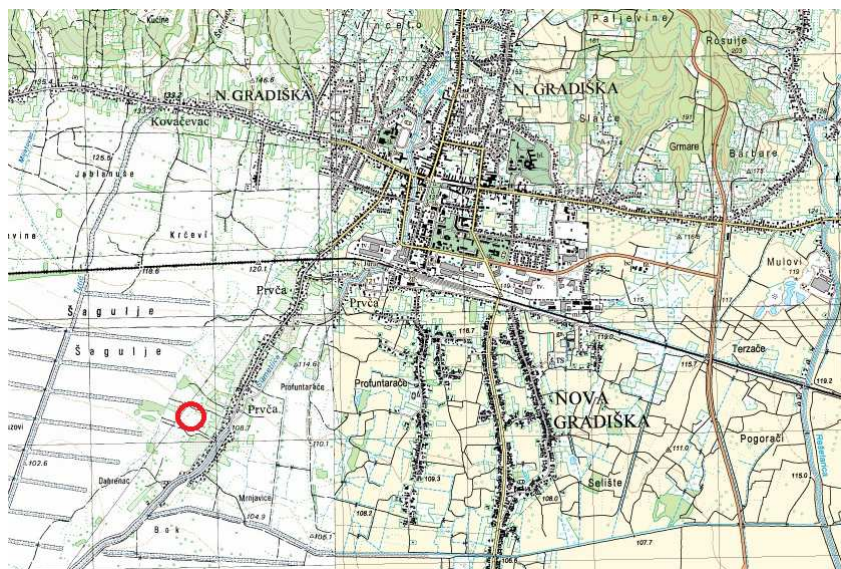
¹¹⁰ Szabo 1920: 122

¹¹¹ Heller 1975: 166

¹¹² Szabo 1920: 122

¹¹³ Đurić, Feletar 1983: 74

8. Prvča

Slika 47. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

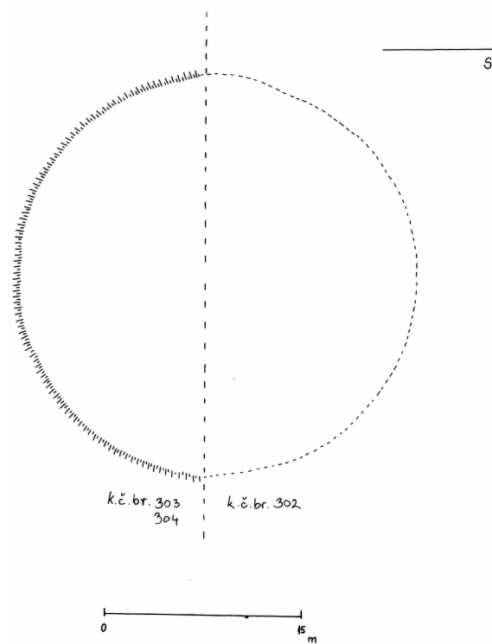
1. Položaj: Prvča je naselje u sastavu grada Nova Gradiška, smješteno jugozapadno od grada, u zapadnom dijelu Brodsko-posavske županije.
2. Toponimi: Područje lokaliteta Prvča nije posebno označeno na topografskim kartama, ali šire područje južno od lokaliteta na kartama je označeno kao Dabrenac. Okolni toponimi su Šagulje i Šaninka, a u povijesnim izvorima spominje se pod nazivima *Proucha*, *Prowsa*, *Prowcha* itd.¹¹⁴
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi u nizinskom kraju, na oranicama zapadno od glavne ceste koja prolazi kroz naselje Prvča. Oko 500 m istočno od lokaliteta protječe potok Šumetlica, a oko 1 km zapadno i potok Tutić. Oko 1 km sjeverno od lokaliteta prolazi željeznička pruga Zagreb – Vinkovci, a oko 2 km južno prolazi autocesta A3 Zagreb – Lipovac.
5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna nizinska utvrda.

¹¹⁴ Heller 1975: 173

6. Opis nalazišta: Lokalitet se nalazi na oranicama u nizinskom kraju kroz koji su u pravilnoj mreži provedeni umjetni kanali okolnih potoka. Na lokalitetu se uočava blago povišenje terena koje je jedva primjetno, a u promjeru iznosi oko 30 m te na njemu nema vidljivih ostataka gradnje. Na okolnim oranicama pronalazi se mnoštvo ulomaka keramike, opeke i kamena klesanca. Oko 100 m zapadno od lokaliteta nalazi se izvor vode Dabrovac, a prema izjavama mještana u prvoj polovici 20. stoljeća postojalo je nekoliko izvora vode u okolini utvrde. Također se mještani sjećaju ruševina na ovom položaju, za koje kažu da su bile nakupine urušenog kamena koje su ukazivale na ovalni ili kružni oblik građevine. S položaja lokaliteta pogled se pruža u pravcu utvrde Gračanice, odnosno na put koji je još od davnina kroz Cernik vodio prema Požegi. Lokalitet se nalazi na prostoru k.č.br. 302, 303 i 304 k.o. Prvča.

7. Današnje stanje: Danas je vidljivo samo vrlo blago uzvišenje tla kružnog oblika, promjera oko 30 m za koje se pretpostavlja da je moglo biti mjesto na kojemu je nekada stajala utvrda, a prema svjedočenju mještana do 60-ih godina prošloga stoljeća mogla se vidjeti nakupina urušenog kamenja upravo na ovom mjestu. Tomislav Đurić navodi da je stanovništvo od tog kamena sagradilo kapelicu Svih Svetih na novogradiškom mjesnom groblju.¹¹⁵ U okolini uzvišenja na susjednim oranicama pronađeno je dosta ulomaka keramike, klesanog kamena te dvostruko pečene opeke. Pojedini dijelovi tla oko uzvišenja ukazuju na mogućnost da je nekada oko utvrde možda bio obrambeni opkop ispunjen vodom.

---

¹¹⁵ Đurić 1974: 29

Slika 48. Skica današnjeg stanja (M. Matković)

8. Istraživanja: Dosada nisu provedena znanstvena istraživanja ovog lokaliteta.
9. Pokretni nalazi: Površinskim pregledom terena prikupljeni su ulomci kamena, keramike, opeke te jedan željezni klin. Pronađena 3 ulomka keramike pečena su u tonovima sivo do crne i narančaste boje, od dobro pročišćene keramike bez primjesa. Jedan je ulomak ukrašen s dva horizontalna niza urezanih valovnica između kojih je urezana ravna horizontalna linija, dok ostali ulomci ne sadrže ukras. Željezni klin velikih je dimenzija, glava mu je kvadratna (dim. 2x2 cm), a tijelo okruglog presjeka i dosta savijeno, a najvjerojatnije se radi o lijevanom klinu recentne izrade. Pokretni nalazi uistinu su malobrojni i ne daju dovoljno informacija potrebnih za dataciju, no ipak je vidljivo da keramika pripada kasnom srednjem vijeku, tako da bi se mogla široko datirati od 13. do 16. stoljeća.

Slika 49. Ulomak ukrašen valovnicama (I. BeniĆ, M. Matković)

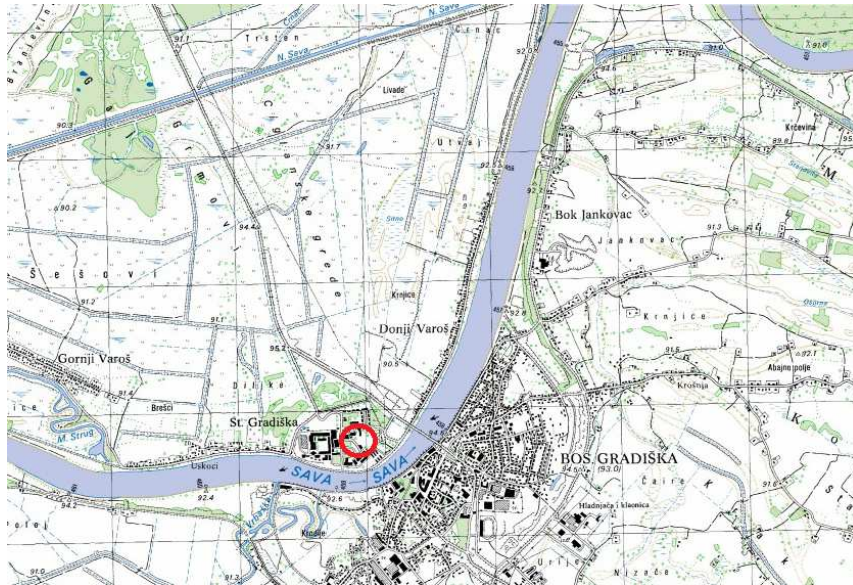
Slika 50. Željezni klin (I. BeniĆ, M. Matković)

10. Povijesni podaci: Uz današnji potok Šumetlicu, nekada nazivan Prvča, nalazio se veliki posjed plemićke obitelji Desislavića. Prvča se spominje u povijesnim izvorima od 1264. godine, kao *terra Proucha*, u ispravi požeškog kaptola kojom Matija iz plemena bana Borića mijenja svoju zemlju *Podwrs* (Podvrško) za zemlju *Proucha* (Prvča) Nikole Desislavića. Godine 1362. spominje se *curia Prowsa*, u ispravi požeškog kaptola koji zapisuje međusobnu podjelu posjeda plemića *de Orbaz*.¹¹⁶ Kasnije se tijekom 15. i 16. stoljeća spominje kao posjed, pod nazivima *Prowcha*, *Perwchycza*, *Felsewperwchycza* itd.¹¹⁷

¹¹⁶ CD XIII, str. 237

¹¹⁷ Heller 1975: 173

9. Stara Gradiška

Slika 51. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

1. Položaj: Stara Gradiška je općina u zapadnom dijelu Brodsko – posavske županije, smještena uz rijeku Savu. Ostala naselja u općini su Donji Varoš, Gornji Varoš, Gređani, Novi Varoš, Pivare i Uskoci.
2. Toponimi: Područje lokaliteta na topografskim kartama nije posebno označeno, a toponimi u okolici su Greda, Uskoci, Livade i sl. U povijesnim izvorima naziva se *Alsogradisca*, *Hradistie*, *Gradische* itd.
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi na području današnje Stare Gradiške, uz obalu rijeke Save, čija nadmorska visina iznosi oko 96 m. Oko 9 km sjeverno od Stare Gradiške prolazi autocesta A3 Zagreb – Lipovac, a također se nalazi i uz granični prijelaz s Bosnom i Hercegovinom, odnosno važan prometni pravac koji povezuje sjeverozapadnu Bosnu sa zapadnom Slavonijom. U široj okolici lokaliteta brojni su manji savski pritoci i potoci, npr. Mali Strug, Dubovac, Starča i dr.
5. Vrsta nalazišta: Kasnosrednjovjekovna nizinska utvrda.
6. Opis nalazišta: Lokalitet se nalazi uz obalu Save, na prostoru današnjeg naselja Stara Gradiška. Ovo je mjesto bilo naseljavano još od vremena antike, a oduvijek je bilo važna savska luka. Na lokalitetu je u kasnom srednjem vijeku podignuta

utvrda u svrhu obrane od Turaka, koja je prema pisanim izvorima bila četverokutnog oblika s dva bastiona, pri čemu je središnji dio dodatno utvrđen trokutnim zidom s bastionima, a utvrda je bila zaštićena i opkopom ispunjenim vodom.

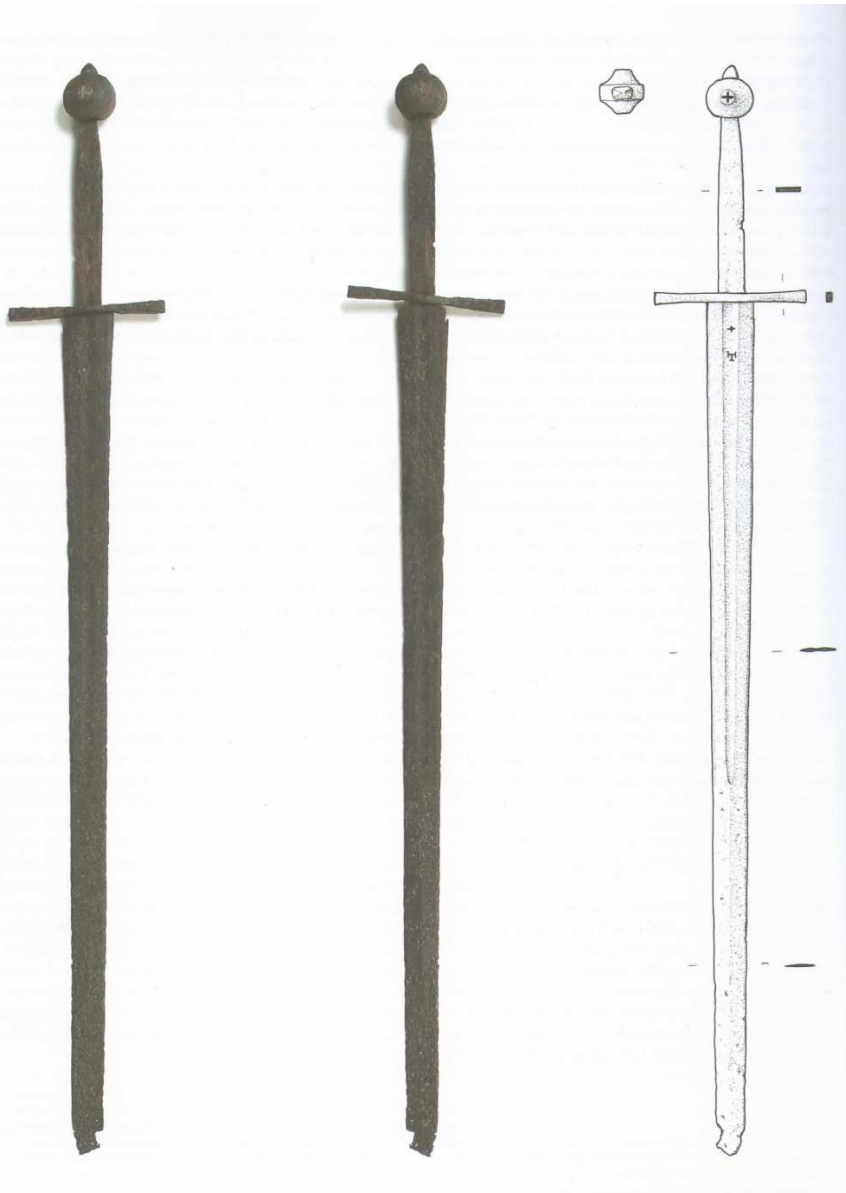
7. Današnje stanje: Utvrda iz kasnog srednjeg vijeka danas nije očuvana jer je tijekom 18. stoljeća porušena te je umjesto nje izgrađena nova tvrđava austrijske vojske koja se djelomično očuvala do danas.
8. Istraživanja: Iako se utvrda spominje u literaturi, na lokalitetu nisu provedena istraživanja u svrhu otkrivanja kasnosrednjovjekovne utvrde. Ipak, u Registru kulturnih dobara pod brojem Z – 1300 upisan je lokalitet Stara Gradiška, Tvrđava – Logor iz 18. stoljeća, a nalazi se na položaju nekadašnje kasnosrednjovjekovne utvrde te se na njemu provode konzervatorsko – arheološka istraživanja od 2011. godine. Istraživanja provodi Konzervatorski odjel u Slavanskom Brodu u suradnji s Gradskim muzejom Nova Gradiška.
9. Pokretni nalazi: Za sada je poznat samo jedan nalaz iz razdoblja srednjeg vijeka, pronađen početkom 20. stoljeća u rijeci Savi kod Stare Gradiške. Riječ je o srednjovjekovnom maču, koji se čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu (inventarni broj: HPM/PMH-1818)¹¹⁸. Mač je očuvan u cijelosti, a sastoji se od dvosjeklog sječiva (nedostaje vršak) i križnog balčaka (masivna okrugla glavica, čije su prednja i stražnja strana u obliku krnjeg stošca, nataknuta je na dugi trn sječiva koji se ravnomjerno proširuje do križnice kvadratičnog presjeka i ravnih, prema krajevima proširenih krakova). Ukrašen je tauširanjem mjedenom žicom, a motivi su grčki križ (glavica) i niz štakastih/rašljastih križeva (sječivo).¹¹⁹ Autori mač datiraju između 1270. i 1300. godine.

---

¹¹⁸ Bošković, Doračić 2009: 107.

¹¹⁹ Bošković, Doračić 2009: 107

Slika 52. Mač pronađen u Savi kod Stare Gradiške (Bošković, Doračić 2009)

10. Povijesni podaci: Na ovim prostorima poznato je naseljavanje još od antike, kada je ovdje postojalo rimsko naselje *Servitium*,¹²⁰ a od srednjega vijeka ovaj prostor nosi naziv Gradiška, koje je obuhvaćalo naselja s obje strane Save. Ime Gradiške prvi put se spominje 1295. godine, kao *Alsogradisca portus super Zawam*¹²¹, a pravo na ubiranje skelarine od 13. stoljeća ovdje ima plemićka obitelj Desislavića. U 14. stoljeću oni ovdje podižu utvrdu te se od tog vremena Gradiška spominje

¹²⁰ Đurić, Feletar 1983: 79

¹²¹ CD VII, str. 214, 215

kao trgovište s velikim povlasticama.¹²² Godine 1525. u pisanim dokumentima spominje se *vadum Gradysche*¹²³, a 1536. *Gradyski castrum*¹²⁴. U tom je vremenu Gradiška vrlo važan strateški položaj, jer čuva ulaz u središnju Slavoniju, ali je Turci, pod vodstvom Gazi Husrev-bega, 1537. uspijevaju osvojiti. Tijekom njihovog vladanja, obje Gradiške bile su spojene drvenim mostom preko kojeg su prolazile mnogobrojne turske postrojbe u pohodu na Ivanić, Križevce i Koprivnicu.¹²⁵ Tijekom 16. stoljeća odvijali su se brojne borbe oko Gradiške, a najpoznatija je ona iz 1552. godine kada su Petar Erdödy i Juraj Frankopan Slunjski napali i zapalili Gradišku.¹²⁶ Do 1699. godine Gradiška je bila jedinstveni grad kojeg su Turci nazivali Berbir. Prema opisima Evlije Čelebije bila je razvijeno naselje s kadilukom, a izvan grada nalazila se lijevnica topovskih kugli.¹²⁷ Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine uspostavljena je Sava kao granica austrijskog i turskog carstva te se na karti međa vidi ucrtan tlocrt utvrde u Gradiški na slavonskoj obali. Tomislav Đurić tlocrt tumači kao četverokutnu tvrđavu s dva bastiona oko koje je opkop s vodom, a središnji dio je dodatno utvrđen zidom u trokut s bastionima,¹²⁸ dok Branko Nadilo u svom radu¹²⁹ donosi pretpostavljeni izgled gradiške utvrde, gdje je utvrda prikazana kao tip kaštela s četiri ugaone okrugle kule.

Slika 53. Tlocrt Gradiške početkom 17. stoljeća (Žugaj 1984)

¹²² Marković 2002: 399

¹²³ Đurić 1974: 55

¹²⁴ Žugaj 1984: 7

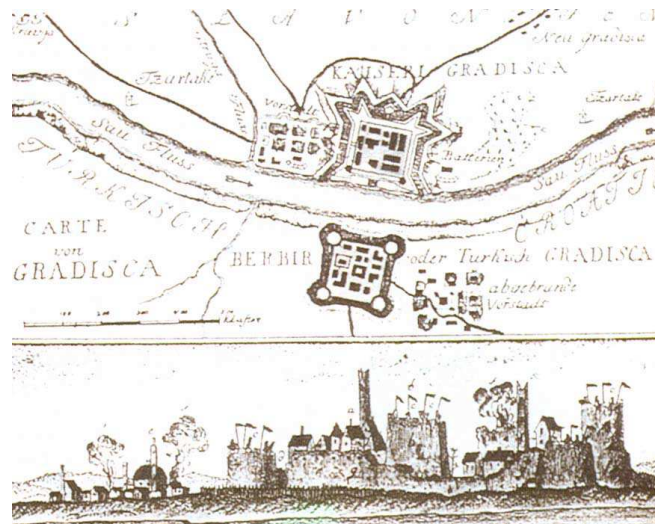
¹²⁵ Marković 2002: 399

¹²⁶ Nadilo 2004: 707

¹²⁷ Đurić 1974: 55

¹²⁸ Đurić 1974: 55

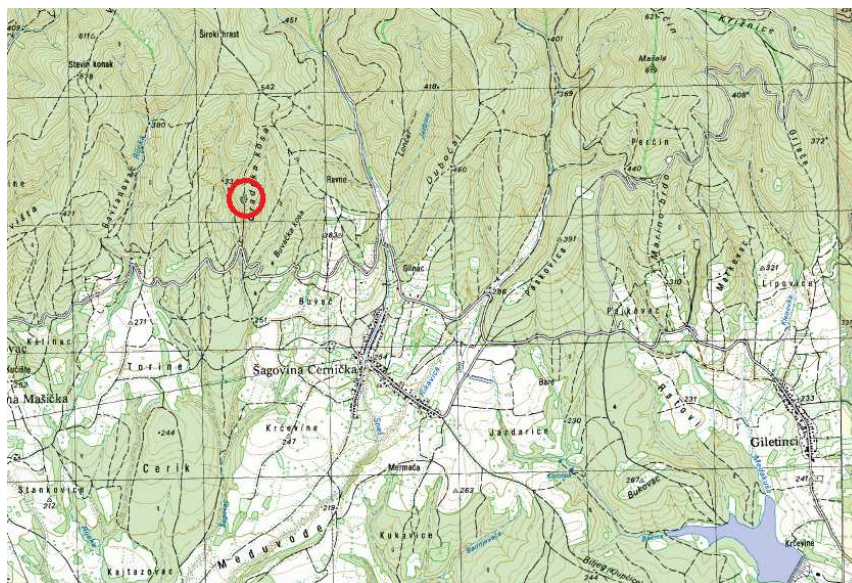
¹²⁹ Nadilo 2004

Slika 54. Prijelaz preko Save početkom 18. stoljeća (Nadilo 2004)

Austrijska vojska srušila je dotrajalu gradišku utvrdu 1762. godine te izgradila novu tvrđavu čiji su dijelovi i danas očuvani. Nakon uspostavljanja Vojne krajine Gradiška postaje središte gradiške pukovnije, no ubrzo se južno od Cernika osniva novi grad pod imenom Friedrichsdorf (kasnije nazvan Nova Gradiška) u koji se prebacuje sjedište pukovnije. Time Gradiška gubi svoj vojni značaj, a prostori njene tvrđave postaju kaznionice i zatvor, sve do 1991. godine.

10. Šagovina Cernička – Šag

Slika 55. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

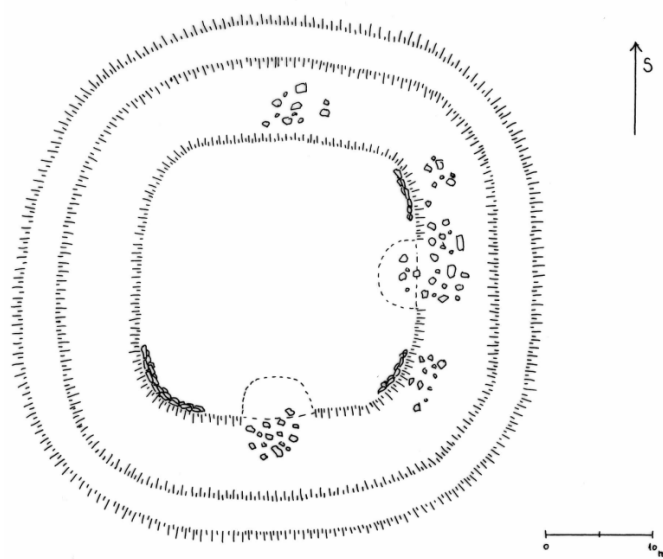
1. Položaj: Šagovina Cernička je naselje u općini Cernik, u sjeverozapadnom dijelu Brodsko-posavske županije. Susjedna naselja su Šagovina Mašička (oko 3 km udaljena) na zapadu i Giletinci (oko 3 km udaljeni) na istoku.
2. Toponimi: Lokalitet se nalazi na predjelu koji se na topografskim kartama označava kao Gradska kosa, sam lokalitet nosi nazive Šag i Šagovina. Iz povijesnih izvora poznati su nazivi *Sagauicha*, *Sagowyna*, *Sagowina* itd.
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi oko 1,5 km sjeveroistočno od naselja Šagovina Cernička, na južnim obroncima Psunja. Smješten je na zaravnjenom vrhu brijega, na oko 370 m nadmorske visine. Nalazi se u šumi na predjelu koji se zove Gradska kosa, oko 400 m sjeverno od pristupne šumske ceste. Pogled s lokaliteta seže daleko u Posavinu, tako da je položaj izvrstan za nadzor kretanja s juga. U blizini lokaliteta, oko 1 km zapadno, protječe potok Rijeka, dok je na istočnoj strani tok potoka Snaš udaljen također oko 1 km. U podnožju brijega na kojem se lokalitet nalazi protječu s obje strane tokovi potoka Šagovac koji izvire sjeverno od lokaliteta. Lokalitet se

nalazi istočnom stranom u prostoru k.č.br. 1055/22 k.o. Cernička Šagovina i zapadnom stranom na prostoru k.č.br. 308 k.o. Žuberkovac.

5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna visinska utvrda.
6. Opis nalazišta: Lokalitet se nalazi u šumi na oko 370 m nadmorske visine, na zaravnjenom vrhu brijega. Sastoji se od središnjeg uzvišenja, na kojem su vidljivi građevni ostaci i opkopa koji ga okružuje. Dimenzije središnjeg uzvišenja su oko 25 m x 25 m, a oblikom je poput kvadrata zaobljenih uglova. Opkop koji ga okružuje je kružnog oblika te je širok otprilike oko 6 – 8 m, a dubok oko 5 – 6 m. Sjeverno od utvrde nalazi se široki plato pomalo trokutnog oblika, a ujedno su padine središnjeg uzvišenja i opkopa na sjevernoj strani lokaliteta najstrmije. Na lokalitetu se nalaze građevni ostaci nekadašnje utvrde Šag, vidljivi u vrlo maloj mjeri.
7. Današnje stanje: Lokalitet je obrastao gustim niskim i visokim raslinjem, pri čemu najviše vegetacije ima na središnjem uzvišenju, dok je opkop uglavnom prohodan, iako je zapunjen debelim slojem lišća i suhim granama. Na središnjem uzvišenju nalaze se ostaci utvrde, točnije, na južnim i istočnim padinama središnjeg uzvišenja. Očuvane strukture građene su potočnim kamenom, a uspjele su se očuvati u visini od oko 3 – 4 m. Najbolje su očuvani ostaci na južnoj strani, koji izgledaju blago nakošeni. Također su i na istočnoj strani očuvani ostaci građevine, a mnogo je kamena urušenog u opkop. Na središnjem uzvišenju pronalaze se ulomci keramike, kao i u opkopu.

Slika 56. Današnje stanje, pogled na istočnu stranu utvrde (foto: M. Matković)

Slika 57. Skica današnjeg stanja (M. Matković)

Presjek Sjever-Jug :

Slika 58. Presjek S-J (M. Matković)

8. Istraživanja: Dosada nije bilo znanstvenih istraživanja ovog lokaliteta, no u svibnju 2013. godine pokrenut je postupak čišćenja lokaliteta i registracije od strane Konzervatorskog odjela u Slavonskom Brodu u suradnji s općinom Cernik.
9. Pokretni nalazi: Prilikom terenskog pregleda lokaliteta pronađeno je nekoliko ulomaka srednjovjekovne keramike te mnogobrojni komadi potočnog kamena korištenih za gradnju utvrde. Keramika je pečena u tonovima sive do crne boje, a jedan ulomak pečen je u narančastoj boji, sivog presjeka. Keramika je dobro pročišćena s primjesama pijeska, a nekoliko je ulomaka izrađeno od fino pročišćene gline bez primjesa. Ulomak dna posude na stopi pripada novovjekovnoj keramici, izvana je svijetlosive do crne boje, vrlo svijetlog presjeka. Unutrašnjost je premazana svijetlim premazom, a na vanjskoj strani stope vidljivi su tragovi crvene boje. Prikupljena keramika nema posebnih obilježja, tako da se može datirati u šire vremensko razdoblje od 14. do 17. stoljeća.

Slika 59. Dno posude sa stopom (I. Beniĉ, M. Matkoviĉ)

10. Povijesni podaci: Iz povijesnih izvora saznajemo da je 1210. godine "sin Markov" vladao posjedom koji odgovara prostoru današnjih Šagovina, Cerničke i Mašičke, te prostoru Gradina iznad njih.¹³⁰ Godine 1378. spominje se kao *Sagauicha*¹³¹, a Šagovina se nalazi u posjedu drežničkog plemstva sve do 16. stoljeća. U ispravi iz 1464. spominje se Nikola Sagh iz roda Deževića (Desislavića) zbog nasilja nad susjednim plemićima, a već 1473. godine Nikola Sagh prodaje neka svoja imanja Stjepanu Cerničkom, među njima i Šagovinu, što 1476. potvrđuje kralj Matijaš Korvin.¹³² Godine 1528. spominje se *Sagovina castrum*¹³³ i iste godine kao njezin vlasnik navodi se Andrija Drežnički, u ispravi kojom mu kralj Ferdinand I. oduzima neke posjede, među kojima i Šagovinu, zbog predaje grada Zveĉaja Turcima.¹³⁴ Posjed tada dobiva Nikola Ostrožić de Giletinci, a ubrzo pada u ruke Turaka, nakon izdaje plemića Svetačkih.¹³⁵ Turci utvrdu obnavljaju 1537. godine¹³⁶ i u njoj uspostavljaju sjedište nahije, a prije svog napuštanja potpuno su je razorili.¹³⁷

¹³⁰ Đurić 1974: 44

¹³¹ Heller 1975: 186

¹³² Đurić, Feletar 1983: 76

¹³³ Heller 1975: 186

¹³⁴ Đurić, Feletar 1983: 76

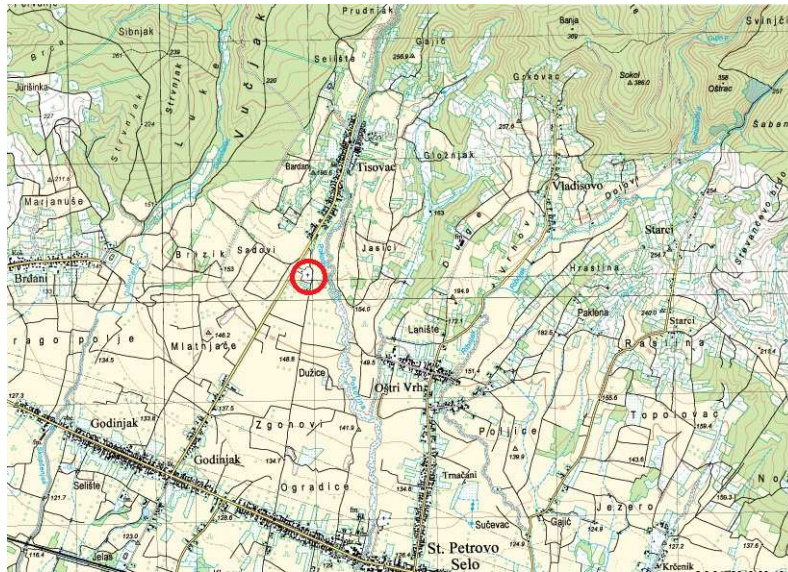
¹³⁵ Nadilo 2004a: 782

¹³⁶ Szabo 1920: 123

¹³⁷ Nadilo 2004a: 782

11. Tisovac – Groblje

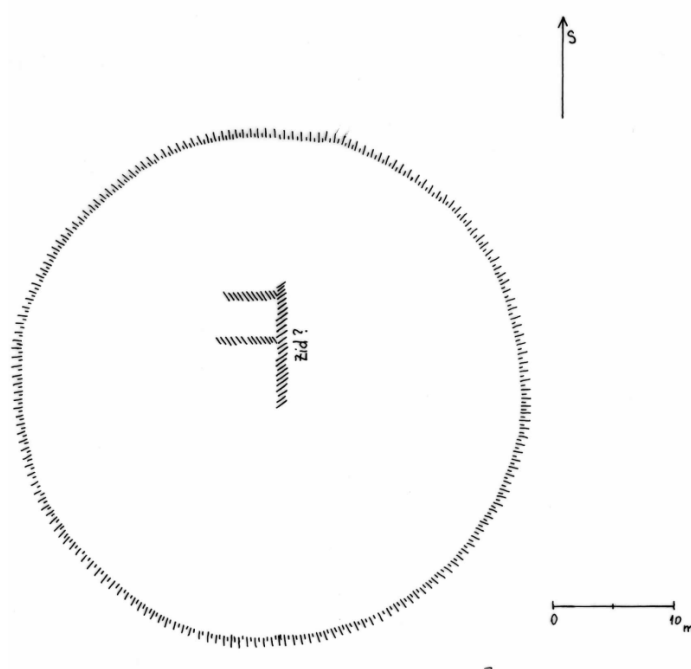
Slika 60. Položaj moguće utvrde na topografskoj karti 1:25000

1. Položaj: Tisovac je naselje u općini Staro Petrovo Selo, u Brodsko-posavskoj županiji. Susjedna naselja su Godinjak na jugu (oko 3 km), Vladisovo (oko 1,5 km) na istoku i Brđani (oko 3 km) na zapadu.
2. Toponimi: Lokalitet je smješten na području mjesnog groblja u Tisovcu, a u široj okolini lokaliteta na topografskim kartama pronalazimo toponime Stara kućišta, Ograde, Križevo polje itd. U povijesnim izvorima spominje se kao *Tysicha*, *Thyzowcz* itd.¹³⁸
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi na mjesnom groblju u naselju Tisovac, na oko 160 m nadmorske visine, ispod jugozapadnih obronaka Požeške gore. U blizini lokaliteta protječu potoci Pokotina (oko 200 m istočno) i Dubočanac (oko 1 km zapadno), a nalazi se na prostoru k.č.br. 529 k.o. Tisovac.
5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna nizinska utvrda (?).
6. Opis nalazišta: Lokalitet je smješten na sjevernom dijelu tisovačkog groblja, a okružen je oranicama. Sastoji se od blagog uzvišenja kružnog oblika, dimenzija oko 40 m x 40 m, na kojemu se vide temelji zidova. Na uzvišenju se pronalaze

¹³⁸ Heller 1975: 223

mnogobrojni ulomci keramike, u zasipima grobova, ali se keramika u velikom broju pronalazi i na oranicama uz istočnu stranu lokaliteta.

7. Današnje stanje: Lokalitet je danas u funkciji groblja, tako da se na uzvišenju nalaze gusto poredane grobnice, ali su vidljivi i obrisi zidova u širini od oko 80 cm (otprilike na sredini uzvišenja). Najduži zid (oko 10 m) pruža se u pravcu sjever – jug, a zapadno se od njega pružaju dva kraća zida (oko 4 m – 5 m) u pravcu zapad – istok. Posvuda na uzvišenju pronađeni su ulomci keramike, uglavnom u zasipima grobova, ali i velik broj ulomaka pronađen je na oranici istočno od uzvišenja.

Slika 61. Skica današnjeg stanja (M. Matković)

8. Istraživanja: Do sada nije bilo istraživanja lokaliteta.
9. Pokretni nalazi: Terenskim pregledom lokaliteta prikupljeni su ulomci prapovijesne keramike s oranice u neposrednoj blizini lokaliteta te srednjovjekovne keramike koja potječe sa samog lokaliteta. Srednjovjekovna keramika pečena je u tonovima narančaste, svijetlosmeđe i sive do crne boje. Rađena je od dobro pročišćene gline s primjesama pijeska i sitnijih kamenčića, dok su neki komadi rađeni od fino pročišćene gline bez primjesa. rubovi su jednostavno izvedeni, blago zaobljeni i izvučeni ili ravno odrezani. Na jednom je ulomku prisutan ukras kotačićem. Keramika koja je pronađena ne pruža dovoljno informacija za precizniju dataciju, stoga se zasada može

opredijeliti u širi vremenski period, od 13. do 15. stoljeća. Također su na lokalitetu vidljivi ulomci antičke rimske opeke.

Slika 62. Ulomak keramičke posude ukrašen kotačićem (I. BeniĆ, M. Matković)

Slika 63. Ulomak ruba keramičke posude (I. BeniĆ, M. Matković)

10. Povijesni izvori: U povijesnim izvorima Tisovac se prvi puta spominje 1362. godine, prilikom zamjene posjeda između plemića *de Orbaz*, kao *possessio Thysicha*¹³⁹, a 1455. godine spominje se *Thyzowcz castellum seu fortalicium* (D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Band II, Budapest 1894,

¹³⁹ CD XIII, str. 237

str. 429).¹⁴⁰ U popisu župa iz 1730. godine spominje se kapela sv. Križa u Tisovcu, sagrađena *supra antiqua murata rudera*¹⁴¹, a Buturac ne isključuje mogućnost da su to mogle biti ruševine utvrde Tvrđić-grad, srušenog za vrijeme turske okupacije¹⁴². Zbog manjka povijesnih podataka o utvrđi Tvrđić-grad ne možemo sa sigurnošću odrediti njezinu lokaciju, tako da pitanje njezinog smještaja ostaje otvoreno za buduća istraživanja koja bi nam mogla rasvijetliti njezinu povijest.

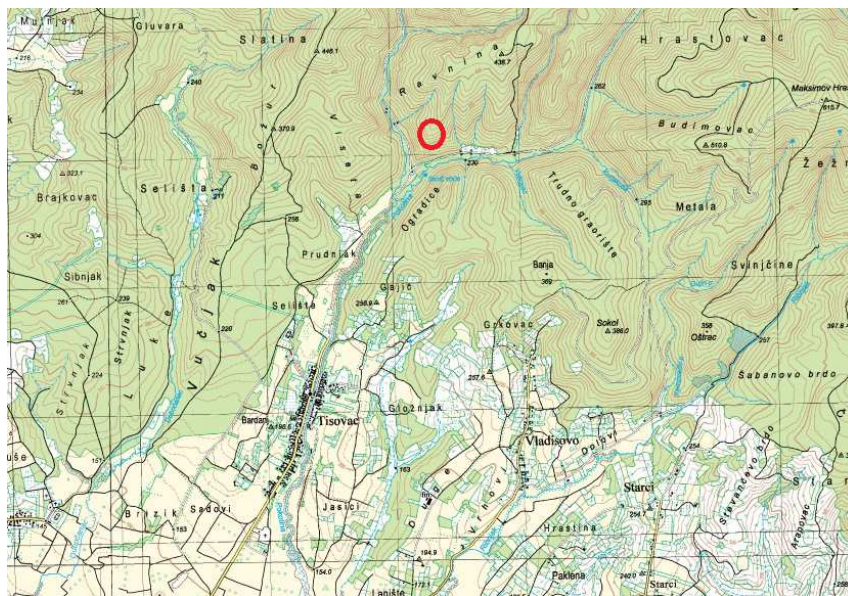
---

¹⁴⁰ Heller 1975: 223

¹⁴¹ Buturac 1934: 88

¹⁴² Đurić 1974: 26

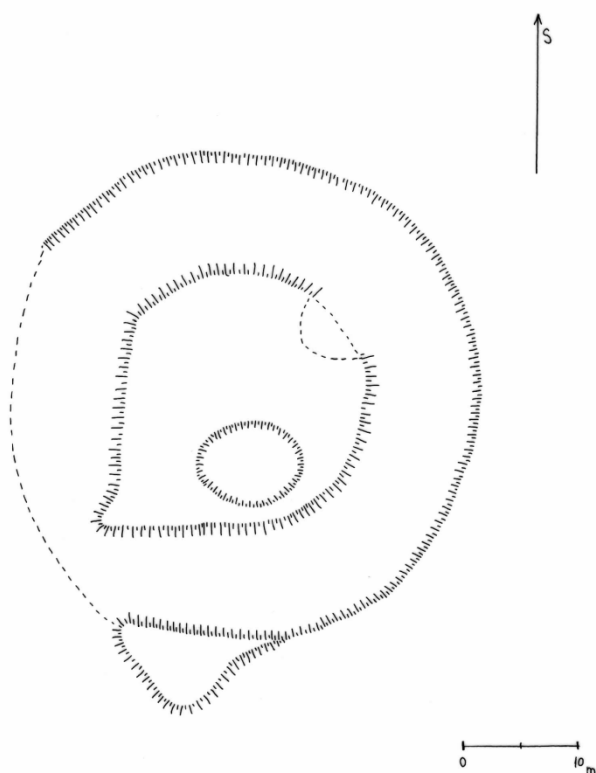
12. Tisovac - Tvrđić-grad

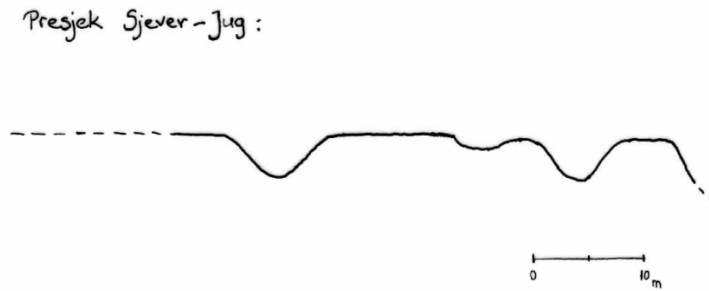
Slika 64. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

1. Položaj: Tisovac je naselje u općini Staro Petrovo Selo, u Brodsko-posavskoj županiji. Susjedna naselja su Godinjak na jugu (oko 3 km), Vladisovo (oko 1,5 km) na istoku i Brđani (oko 3 km) na zapadu.
2. Toponimi: Lokalitet se nalazi na predjelu koji se na topografskim kartama označava kao Ravnina, o južno od lokaliteta nalazimo toponim Ogradice. U blizini su i toponimi Pogana Zaravan, Selišta i dr.
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi sjeverno od današnjeg naselja Tisovac, u šumskom predjelu na nadmorskoj visini od oko 360 m. U podnožju lokaliteta protječu potoci Jambrovac (zapadno) i Pokotina (južno), a u neposrednoj blizini lokaliteta niz padine brijega spuštaju se još dva manja toka. Lokalitet zauzima prostor k.č.br. 727/1 k.o. Tisovac.
5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna visinska utvrda.

6. Opis nalazišta: Lokalitet se nalazi sjeverno od naselja Tisovac, na šumskom brijegu koji dominira okolicom. Strateški položaj nadzire prilaz iz Posavine, ali i put kojim se prolazilo prema Požegi. Na lokalitetu se nalazi središnje uzvišenje s opkopom te se pretpostavlja da je na tom položaju u 13. stoljeću podignuta plemićka utvrda Tvrđić – grad.
7. Današnje stanje: Lokalitet se nalazi u šumskom predjelu, tako da je obrastao visokim i niskim raslinjem. Sastoji od središnjeg uzvišenja nepravilnog ovalnog oblika, dimenzija oko 20 m x 20 m. Na južnom dijelu središnjeg uzvišenja nalazi se ovalna udubina dimenzija 7,5 m (S-J) x 10 m (Z-I), a na sjeveroistočnom rubnom dijelu manja umjetno oblikovana depresija polukružnog oblika. Također je jugozapadni dio središnjeg uzvišenja oblikovan "u špic" prema zapadu, a oko središnjeg uzvišenja nalazi se opkop. Širina opkopa na sjeveru iznosi oko 11 m, dok je na jugu širok oko 10 m. Najveća mu je dubina na istočnoj strani, oko 6-7 m, a na sjevernoj strani iznosi oko 4 m. S jugozapadne strane opkopa uočava se manje uzvišenje trokutnog oblika, površine oko 27 m², za koje nije sigurno da li je vezano za utvrdu kao pristupni plato.

Slika 65. Skica današnjeg stanja (M. Matković)

Slika 66. Presjek S-J (M. Matković)

Slika 67. Pogled sa sjevera (foto: M. Matković)

8. Istraživanja: Do sada nije bilo terenskih istraživanja ovog lokaliteta.
9. Pokretni nalazi: S ovog lokaliteta potječe nalaz željeznog vrha strjelice samostrela, četiri željezna čavla te dva ulomka keramike.¹⁴³ Vrh strjelice sastoji se od piramidalnog vrha i okruglog tuljca, a slični primjerci pronađeni su na gradu Ružici,

¹⁴³ Predmeti su vlasništvo eko udruge "Izvor", kojoj se ovim putem zahvaljujem što su mi predmete dali na uvid.

gdje su datirani u period između 14. i 16. stoljeća. Ulomci keramike su vrlo sitni, nemaju nikakvih ukrasa, a pečeni su od fino pročišćene gline u tonovima sive do crne boje. Među nađenim željeznim čavlima nalaze se dva čavla ovalne raskucane glave, jedan kvadratnog presjeka i pravokutne glave te jedan vrlo kratkog tijela i okrugle glave. Čavli kratkog tijela i okrugle glave s burga Vrbovec datirani su u 13. stoljeće¹⁴⁴, no obzirom na neznatne razlike među kovanim čavlima tijekom čitavog kasnog srednjeg vijeka, pa i u novom vijeku, oni ne mogu pružiti pouzdani datacijski oslonac, pogotovo čavli s ovog lokaliteta, jer se nalaze izvan stratigrafskog konteksta.

Slika 68. Željezni vrh strelice samostrela (I. BeniĆ, M. Matković)

---

¹⁴⁴ Tkalčec 2010: 93

Slika 69. Željezni čavli (I. BeniĆ, M. Matković)

10. Povijesni izvori: Prvi spomen ovog posjeda javlja se u povijesnim izvorima 1255. godine, kao *terra Torda*¹⁴⁵, a kasnije se spominje kao *possessio Tordych, Tyurdigh, Twerdyth* itd.¹⁴⁶ Povijesni izvori ne daju mnogo podataka o položaju ove utvrde, no ono što znamo jest da se posjed Tvrdić ubrajao među najbogatije gospoštije tog područja u 13. i 14. stoljeću, kada se kao njegovi vlasnici spominju Nikola i Pavao, sinovi Mihajla od Tvrdića. Njima imanje oduzima kralj Ludovik I. i daruje ga županu Stjepanu, koji ga kasnije prodaje. Naposljetku posjed ulazi u sastav vlastelinstva Gornja Vrbova.¹⁴⁷ Tomislav Đurić navodi kako se gospoštija Tvrdić nalazila na mjestu današnjeg naselja Tisovac, gdje se nalazio utvrđeni plemićki dvor i crkva čiji su se ostaci vidjeli još u 18. stoljeću. Također navodi kako je u turskim osvajanjima srušena utvrda, ali i srednjovjekovna crkva te da se nakon njihova protjerivanja iz Slavonije sagradila drvena crkva sv. Križa.¹⁴⁸ To bi se moglo odnositi na položaj današnjeg groblja u Tisovcu, jer se tamo i danas vide ostaci zidova na povišenom terenu, a u kanonskim vizitacijama iz 18. stoljeća spominje se drvena kapela sv. Križa

¹⁴⁵ CD IV, str. 618

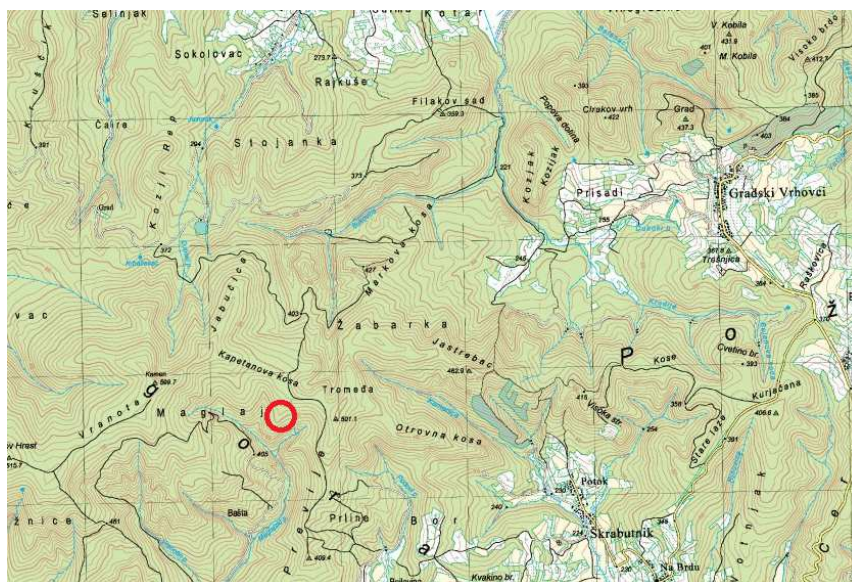
¹⁴⁶ Heller 1975: 229

¹⁴⁷ Đurić 1974: 23

¹⁴⁸ Đurić 1974: 26

podignuta na starim ruševinama na groblju.¹⁴⁹ Iako se za sada čini da bi položaj Tvrđić-grad bio ovaj visinski, potrebna su daljnja interdisciplinarna istraživanja lokaliteta kako bi se ta pretpostavka mogla potvrditi ili odbaciti.

13. Vrbova

Slika 70. Položaj utvrde na topografskoj karti 1:25000

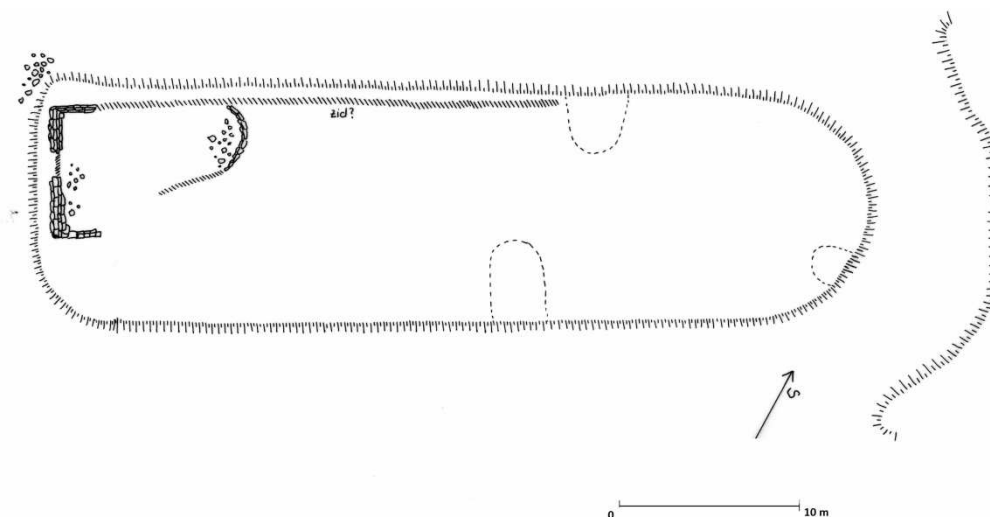
¹⁴⁹ Jančula 1980: 153; Buturac 1934: 88

1. Položaj: Vrbova je naselje u općini Staro Petrovo Selo, u sjeveroistočnom dijelu novogradiškog dijela Brodsko – posavske županije. Nalazi se oko 4 km istočno od Starog Petrovog Sela, na glavnoj županijskoj prometnici koja vodi prema Slavanskom Brodu. Susjedna naselja u općini su Bili Brig na istoku (oko 2 km), Blažević Dol (oko 1,5 km) na sjeveru te Komarnica na jugu (oko 3,5 km).
2. Toponimi: Lokalitet se nalazi jugozapadno od područja koje je na topografskim kartama označeno kao Stara Gradina, a u okolici se pronalazi toponim Podovi. Stanovništvo je naziva Vrbovački grad, Turski grad i sl. U povijesnim izvorima spominje se kao *Wrbna*, *Orboua*, *Orbowa* itd.¹⁵⁰
3. Datacija: Srednji vijek.
4. Položaj nalazišta: Lokalitet se nalazi oko 8 km sjeverno od današnjeg naselja Vrbova, na obroncima Požeške gore. U podnožju brijega na kojem se lokalitet nalazi protječe potok Maglaj, a oko 1 km sjeveroistočno potok Kamenica te oko 650 m istočno potok Podovi. Lokalitet se nalazi na najvišem grebenu brijega, na oko 416 m nadmorske visine, stoga je strateški vrlo povoljan položaj s kojega je lako nadzirati sve pravce iz Posavine prema Požegi. Zauzima prostor k.č.br. 574 k.o. Škrabutnik.
5. Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna visinska utvrda.
6. Opis nalazišta: Lokalitet je smješten na šumskim obroncima Požeške gore, na najvišem grebenu brijega, a na njemu se vide građevni ostaci nekadašnje utvrde, djelomično zaštićene opkopom. Greben je izduženog oblika, na istočnoj strani prosječen opkopom radi dodatne zaštite utvrde, dok je na ostalim stranama zaštićena prirodnim padinama. Središnje uzvišenje, odnosno greben na kojemu se utvrda nalazi, visoko je (prema slobodnoj procjeni) oko 10-15 m, a na jugozapadnom dijelu očuvani su nadzemni ostaci zidova utvrde.
7. Današnje stanje: Lokalitet se nalazi u šumskom predjelu, stoga je u potpunosti prekriven niskim i visokim raslinjem. Smješten je na izduženom grebenu, tako da je središnje uzvišenje utvrde izduženog oblika zaobljenih krajeva, dimenzija oko

---

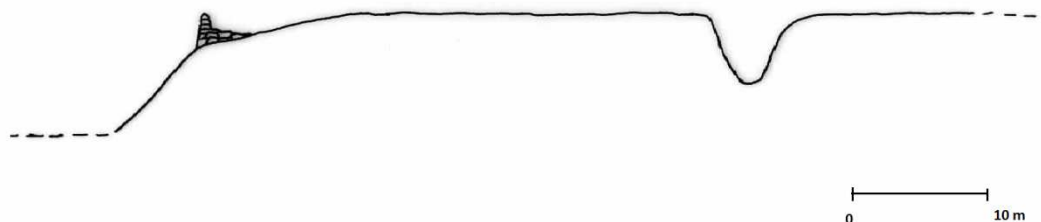
¹⁵⁰ Heller 1975: 238

40 m (SI – JZ) x 10 m (SZ – JI). Od okolnog prostora uzvišeno je za oko 10-15 m, a na istočnoj je strani greben presječen opkopom. Na središnjem uzvišenju vidljivo je mnogo rasutog kamena, a na jugozapadnom dijelu očuvano je i nešto zida nekadašnje utvrde. Razina središnjeg uzvišenja podjednaka je na $\frac{3}{4}$ terena, no zadnjih 10 metara na jugozapadnoj strani ima blaži pad, tako da je jugozapadni dio niži za oko 2,50 m. Najstrmije su padine na sjevernoj i sjeveroistočnoj strani, dok je na jugozapadnoj padina najblaža. Na središnjem uzvišenju nalaze se tri umjetne depresije polukružnog oblika, jedna manja na istočnoj strani (širina oko 1,50 m) i dvije veće na sjevernoj i južnoj strani (širina oko 2-2,20 m). Njihove dubine otprilike iznose od 70 cm – 1,60 m. Na jugozapadnoj strani očuvana su dva ugla neke prostorije (?) u visini do 2 m, a zidani su kamenom u pravilne redove. Dužina kamena varira od 30 cm – 40 cm, a razmak između uglova iznosi oko 6,50 m, dok je debljina tih zidova oko 1,80 m – 2 m. S vanjske strane tog zida nalaze se mnogobrojni komadi urušenog kamena, čija je koncentracija najveća na zapadnom uglu. Tu se također nalazi i veća iskopana rupa u kojoj se vide i temelji građevine. S unutrašnje strane, na središnjem uzvišenju, na udaljenosti od oko 9 m od sačuvanog zapadnog ugla, nalazi se polukružni zid debljine oko 90 cm – 1 m, te se čini da se nastavlja prema južnom uglu. Širina ovog zida iznosi oko 2,80 m. Od zapadnog ugla prema sjeveru, uz sam rub središnjeg uzvišenja, pruža se pravilno izbočenje u tlu širine oko 1 m, što bi možda mogao biti vanjski zid utvrde (?), u dužini od oko 20 m. Na središnjem uzvišenju, osim kamena, pronalazi se i dosta ulomaka opeke (visina 5 cm i 6 cm, širina 11 cm i nepoznata duljina) i ulomci keramike.

Slika 71. Skica današnjeg stanja (M. Matković)

Presjek JZ - SI :

Slika 72. Presjek JZ-SI (M. Matković)

8. Istraživanja: Do sada nije bilo istraživanja ovog lokaliteta.
9. Pokretni nalazi: Terenskim pregledom lokaliteta pronađena su tri ulomka srednjovjekovne keramike, a na samom lokalitetu posvuda su vidljivi ulomci opeke i kamena korištenih za gradnju. Pronađeni ulomci keramike pečeni su u

tonovima oker, svijetlosive i crne boje, od dobro pročišćene gline s primjesama sitnog pijeska. Jedan pronađeni rub blago je profiliran, jednostavno izveden, s vrlo plitko izvedenim horizontalnim linijama. Drugi ulomak svijetlosive boje ukrašen je urezanom valovnicom, dok treći ne sadrži nikakav ukras. Uzimajući u obzir malobrojnost i usitnjenost nalaza, kao i činjenicu da su površinski nalazi van stratigrafskog konteksta, zasada ih jedino možemo široko opredijeliti u razdoblje kasnog srednjeg vijeka, od 13. do 15. stoljeća.

Slika 73. Ulomak ruba keramičke posude (I. Benić, M. Matković)

Slika 74. Ulomak keramičke posude ukrašen valovnicom (I. Benić, M. Matković)

10. Povijesni podaci: Današnja Vrbova u prošlosti je bila podijeljena na dva posjeda, Gornju i Donju Vrbovu. Gornja Vrbova prostirala se oko gornjeg toka potoka

Maglaja, dok se Donja prostirala na području istočno od potoka Maglaja, sve do Save na jugu. Ime Vrbove prvi puta spominje se u pisanim izvorima 1255. godine, kao *terra Wrbna*¹⁵¹, a već 1259. spominje se u Donjoj Vrbovi utvrda, *castrum Inferior Vrba*¹⁵². Ostaci ove utvrde danas su nepoznati, tako da se ni točan položaj ove utvrde ne može odrediti. Nakon smrti plemića Mortuna, kraljica Elizabeta daruje posjed Benediktu Ivankovu, dok je on njoj u zamjenu dao posjed Podgorje kraj Vetova.¹⁵³ Godine 1339. spominje se *castrum Orboua*¹⁵⁴, izgrađen najvjerojatnije na prostoru Gornje Vrbove, a tu se nalazila i crkva sv. Đurđa. Posjed se nalazio u rukama požeških jobagiona, a kasnije dolazi u ruke Sudanovića Veličkih, a kasnije ga stječu plemići Gorjanski i Iločki.¹⁵⁵ Godine 1520. Vrbova je već veliko trgovište, no ubrzo na ove prostore prodiru Turci te uništavaju utvrdu i crkvu u Donjoj Vrbovi. Utvrda u Gornjoj Vrbovi u turskom razdoblju nije odigrala značajniju ulogu, a nakon oslobođenja od Turaka i uspostave Vojne krajine naselje Gornja Vrbova spustilo se uz cestu, na područje nekadašnje Donje Vrbove te od tada postoji jedinstvena Vrbova.¹⁵⁶

VI. Analiza grade

1. Nepokretni nalazi

---

¹⁵¹ CD IV, str. 618

¹⁵² CD V, str. 150

¹⁵³ Đurić 1974: 24

¹⁵⁴ CD X, str. 461

¹⁵⁵ Marković 2002: 388

¹⁵⁶ Marković 2002: 388

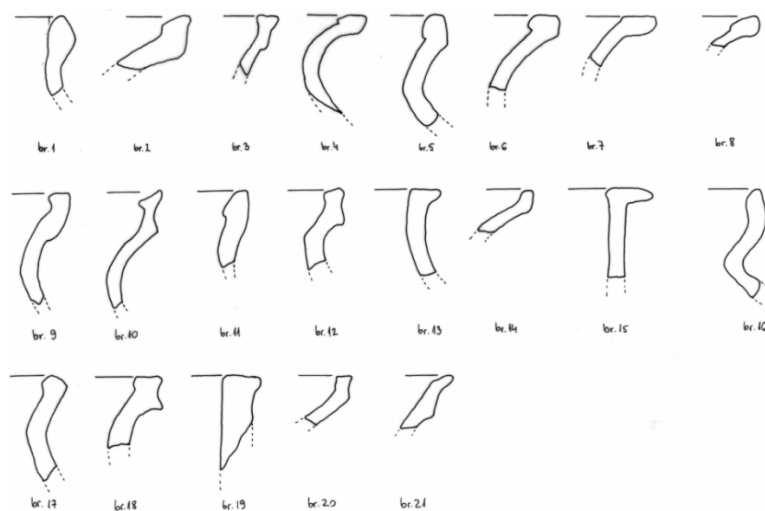
Analizom prikupljenih podataka o opisanim lokalitetima, ustanovljeno je da sedam lokaliteta sadrži ostatke visinskih utvrda, dok je preostalih šest nizinskog tipa. Visinske utvrde (Bijela Stijena, Cage – Ljesnica, Gračanica, Podvrško, Šagovina Cernička – Šag, Tisovac – Tvrđić-grad, Vrbova) smještene su u šumama na obroncima Psunja i Požeške gore. Lokaliteti Bijela Stijena i Podvrško nalaze se u neposrednoj blizini današnjih istoimenih naselja, a pristup do njih je vrlo jednostavan. Ostali lokaliteti nalaze se visoko na šumskim obroncima, udaljeni od današnjih naselja te je pristup do njih u većoj ili manjoj mjeri otežan, budući da se do njih pristupa planinarskim ili šumarskim putovima. Sve visinske utvrde smještene su na iznimnim strateškim položajima, budući da su prirodno zaštićene visinskim položajima na kojima se nalaze, a također im se otvara pogled na cijeli okolni nizinski kraj, daleko u Posavinu, sve do Bosne. Time im se otvara mogućnost nadzora nad prometnim pravcima, što je nesumnjivo bila vrlo bitna karakteristika u srednjem vijeku, pogotovo u vrijeme nadiranja Turaka. Ove su utvrde, osim svojim položajem, zaštićene i opkopom koji ih u cijelosti obuhvaća (Šagovina Cernička – Šag, Gračanica) ili je opkop smješten samo na nekim dijelovima (Cage – Ljesnica, Tisovac – Tvrđić-grad, Vrbova), dok su utvrde na lokalitetima Bijela Stijena i Podvrško bez opkopa. Danas su nadzemni ostaci utvrda vidljivi na lokalitetima Bijela Stijena, Gračanica, Podvrško, Šagovina Cernička – Šag, Vrbova, odnosno vidljive su zidane kamene strukture. Najbolje očuvani ostaci su na lokalitetu Gračanica, gdje je očuvano više od polovice obodnog zida i ulazna kula u visini od oko 8 m. Ostali lokaliteti imaju vrlo malo očuvanih ostataka, a ostaci kule očuvali su se i na lokalitetu Podvrško. Utvrde su građene uglavnom kamenom lomljenjakom, dok su na lokalitetima Cage – Ljesnica i Šagovina Cernička - Šag vidljiva urušenja građena potočnim kamenom.

Nizinske utvrde pretpostavljene su na lokalitetima Bobare – Rašaška, Cernik, Gornji Bogičevci, Prvča, Stara Gradiška i Tisovac – Groblje. Ovi su lokaliteti smješteni u nizinskim krajevima, a većina ih je danas okružena obradivim poljoprivrednim površinama, osim Cernika i Stare Gradiške, čije se pretpostavljene lokacije nalaze unutar današnjih istoimenih naselja. Na lokalitetima Bobare – Rašaška i Gornji Bogičevci vidljivo je središnje uzvišenje koje je okruženo opkopom, a u slučaju Gornjih Bogičevaca čak dvama koncentričnim opkopima. Na lokalitetu Prvča vidljivo je neznatno povišenje tla i mogući tragovi nekadašnjeg opkopa, ali to je teško točnije odrediti jer se lokalitet nalazi na obradivim poljoprivrednim površinama, tako da je vjerojatno bio podložen zaravnavanjima i preoravanjima terena. Lokalitet Tisovac – Groblje nalazi se na uzvišenju na kojemu je danas smješteno mjesno groblje, a oko njega se prostiru oranice. Lokaliteti nisu prirodno zaštićeni

svojim položajima, stoga su vjerojatno imale sustav obrane u obliku palisada, bedema, opkopa ispunjenih vodom i sl., no u ovom trenu možemo samo nagađati, budući da još nisu provedena arheološka istraživanja koja bi donijela konkretnije podatke. Jedino na lokalitetu Gornji Bogičevci i danas imamo očuvan sustav obrane u obliku dvaju koncentričnih opkopa u kojima se i danas nalazi nešto vode. Ovi su lokaliteti smješteni u neposrednoj blizini današnjih naselja, a u srednjemu vijeku u njihovoj su blizini zasigurno prolazile i prometnice iz Posavine prema Podravini i Požeškoj kotlini, čime su imale mogućnost nadzora okolnog područja i prometnica. Danas na ovim lokalitetima nisu očuvani nikakvi nadzemni ostaci gradnje, ali se na njima pronalazi kamenog materijala, što bi moglo ukazivati na postojanje nekakvih gradnji, odnosno utvrda.

2. Pokretni nalazi

Terenskim pregledom ovih lokaliteta prikupljeni su mnogobrojni ulomci keramike i u manjoj mjeri metala, a na lokalitetima se uglavnom pronalaze i ulomci kamena i opeke koji su možda građevni ostaci utvrda. Konzervatorsko – arheološkim istraživanjima također je prikupljeno mnogo keramičkih ulomaka, metalnih nalaza, stakla i dr. Keramički ulomci su vrlo fragmentirani, pečeni u tonovima sive do crne boje, ali i u tonovima narančaste do crvene boje sivog presjeka, izrađeni od dobro pročišćene gline sa ili bez primjesa sitnijeg pijeska i kamenčića. Prikupljeni keramički ulomci najvjerojatnije pripadaju svakodnevnom uporabnom posuđu, kao što su lonci, zdjele, čaše i sl., dok su na arheološki istraživanim lokalitetima pronađeni i ulomci luksuznijeg, stolnog posuđa, kao što su vrčevi, čaše, boce i sl., ali i keramički dijelovi kaljevih peći, odnosno pećnjaci. Što se tiče datacije keramičkih nalaza, za sada se ne mogu preciznije datirati, stoga ih se datira u vremensko razdoblje kasnoga srednjega vijeka. Površinski prikupljeni nalazi su vrlo fragmentirani i daju premalo informacija o svom porijeklu, dok se nalazi s istraživanih lokaliteta još uvijek nalaze u nesigurno datiranim arheološkim slojevima, tako da ne pružaju sigurnu dataciju.

Slika 75. Tabla površinski prikupljenih rubova keramičkih posuda: 1-8 Gornji Bogičevci, 9-10 Cage- Ljesnica, 11 Šagovina Cernička - Šag, 12-14 Podvrško, 15-18 Gračanica, 19-20 Tisovac – Groblje, 21 Vrbova. (M. Matković)

Od metalnih nalaza pronađeni su čavli, klinovi, različite karike i okovi, dijelovi oružja (vrhovi strjelica, drška mača ili sablje, puščane kugle, mehanizam za opaljenje puške ili pištolja na kolo i dr.), a kameni nalazi zastupljeni su uglavnom ulomcima arhitektonske plastike (razne profilacije i sl.). Kao što je slučaj s keramičkim nalazima, datacija ovih predmeta je nesigurna, budući da ne postoje objave tipologija lokalne kasnosrednjovjekovne keramike, a koje su potrebne kako bi se ovi nalazi mogli usporediti i preciznije datirati metodom tipološko – kronološke klasifikacije. Ono što na ovim lokalitetima možemo preciznije datirati su nalazi vezani za vatreno oružje, budući da se takvi predmeti javljaju na prijelazu kasnog u novi vijek, a najčešće pripadaju vremenu 16. i 17. stoljeća. Sve pokretne nalaze možemo široko datirati u vremenski period od 13. do 17. stoljeća.

3. Istraživanja

Lokaliteti obrađeni u ovom radu većinom su neistraživani, odnosno konzervatorsko – arheološka istraživanja provedena su na lokalitetima Gračanica, Bijela Stijena i Bobare – Rašaška. Istraživanja provodi Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu u suradnji s Gradskim muzejom Nova Gradiška, a pokrenuti su i postupci zaštite još nekih lokaliteta, npr. Gornji Bogičevci, Šagovina Cernička – Šag, Cage – Ljesnica. Pod zaštitom Ministarstva

kulture nalaze se lokaliteti Bijela Stijena (P-4063), Cernik (Z-1279), Gračanica (Z-1275) i Podvrško (Z-4969). Provedena konzervatorsko – arheološka istraživanja lokaliteta se nastavljaju, a u planu su i istraživanja ostalih lokaliteta u narednim godinama.

VI. Zaključak

Tijekom srednjega vijeka podižu se brojne utvrde na strateški važnim položajima, kako u srednjoj i zapadnoj Europi, tako i kod nas. Nakon tatarske provale na našim prostorima dolazi do preokreta u gradnji utvrda, kako u tehnikama gradnje, tako i time što kralj Bela IV. provodi reforme u kraljevstvu, čime sve veći broj plemića dobiva pravo na gradnju utvrda. Utvrde postaju brojnije, građene pretežno od kamena i opeke, a također postaju i sjedišta posjeda u kojima se pohranjuju sva dobra nužna za opstanak zajednice.

Na širem novogradiškom prostoru poznati su srednjovjekovni lokaliteti na kojima se vide ostaci gradnje i utvrđenja, u većoj ili manjoj mjeri. Prema povijesnim izvorima pokušalo se odrediti gdje se te utvrde nalaze, a terenskim pregledom svih lokaliteta opisanih u ovom radu ustanovljeno je da su utvrde pretežno građene kamenom i opekom, većina ih je zaštićena opkopom i smještena na strateški dobrom položaju. Prikupljeni su brojni ulomci srednjovjekovne keramike i metalnih nalaza koji se preliminarno mogu datirati u širi vremenski period od 13. do 17. stoljeća, a prema povijesnim izvorima otprilike se može ustanoviti kome su u određenom trenutku te utvrde pripadale. Iz povijesnih izvora doznajemo da su zapadni dio novogradiškog kraja posjedovali križnički redovi, templari koji 1210. godine dobivaju posjede *Lesnissu* i *Racessu* darovnicom kralja Andrije II., potom ivanovci koji 1328. godine mijenjaju zemlje čičanskog preceptorata za posjede *Ztharchu* i *Thornowu*. Izuzetak su Bijela Stijena, koja se nalazi u rukama plemića Svetačkih, i Stara Gradiška u kojoj svoju utvrdu gradi plemićka obitelj Desislavića. Sve ostale utvrde, čini se, posjeduju plemićke obitelji, a veliki obrat događa se prodorom turske vojske kada se stanovništvo masovno iseljava, posjedi ostaju napušteni, a utvrde se ruše ili zauzimaju od strane Turaka. Tada se mijenja i etnička slika stanovništva na ovom prostoru, koja je ostala vidljiva i danas.

Važno je naglasiti kako je većina ovih lokaliteta neistražena, tako da su svi zaključci vezani uz njih ipak samo pretpostavke, a daljnja interdisciplinarna istraživanja trebala bi dati odgovore koji bi zadovoljili znanstvenu javnost.

VII. Popis literature

Badurina et al. 2006

Anđelko Badurina et al., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2006.

Belaj 2007

Juraj Belaj, *Templari i ivanovci na zemlji Svetoga Martina*, Pučko otvoreno učilište Dugo Selo, Dugo Selo 2007.

Bešlagić 1971

Šefik Bešlagić, *Stećci, Kataloško – topografski pregled*, Biblioteka Kulturno naslijeđe, Sarajevo 1971.

Bošković, Doračić 2009

Dora Bošković, Damir Doračić, *Mačevi viteškog doba u Hrvatskoj*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb 2009.

Buturac 1934

Josip Buturac, *Župe požeškog arhiđakonata g. 1332. – 1335.*, *Crtice*, Bogoslovska smotra, Vol.22 No.1, Zagreb 1934.

Buturac 1984

Josip Buturac, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, Starine LIX, Zagreb 1984.

CD

Tadija Smičiklas, *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. III (1905), V (1907), IX (1911), XIII (1915), XIV (1916), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Dabinović 1990

Antun Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1990.

Dobronić 1984

Lelja Dobronić, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga 406, Zagreb 1984.

Dobronić 2002

Lelja Dobronić, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Dom i svijet, Zagreb 2002.

Đurić 1974

Tomislav Đurić, *Iz prošlosti novogradiškog kraja*, Varaždin 1974.

Đurić, Feletar 1983

Tomislav Đurić, Dragutin Feletar, *Stare građevine Istočne Hrvatske*, Varaždin 1983.

Engel 2001

Pál Engel, *Hungary in the Late Middle Ages*, CD-ROM izdanje, Budimpešta 2001.

Heller 1975

Georg Heller, *Comitatus Poseganensis*, München 1975.

Horvat 2007

Zorislav Horvat, *Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća*, Prostor, vol. 15 (2007), br. 1 (33), Zagreb 2007, str. 26-41.

Horvat 2008

Zorislav Horvat, *Pozicije burgova tijekom 13.-15. stoljeća*, Prostor, vol. 16 (2008), br. 1 (35), Zagreb 2008, str. 22-39.

Horvat 2010

Zorislav Horvat, *Stilska stratigrafija burgova 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Prostor, vol. 18 (2010), br. 1 (39), Zagreb 2010, str. 42-61.

Ivanušec, Horvat, Mihaljević 2011

Ratko Ivanušec, Zorislav Horvat, Marija Mihaljević, *Utvrda Gračanica Lehowacz oko 1500., Konzervatorsko – arheološko istraživanje i obnova, Katalog izložbe*, Gradski muzej Nova Gradiška, Nova Gradiška 2011.

Jančula 1980

Julije Jančula, *Franjevci u Cerniku*, Slavenska Požega 1980.

Karbić 2005

Marija Karbić, *Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća*, Scrinia Slavonica 5 (2005), str. 48-61.

Klaić 1990

Nada Klaić, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Globus, Zagreb 1990.

Kukuljević 1886

Ivan Kukuljević, *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*, Zagreb 1886.

Marković 2002

Mirko Marković, *Slavonija – povijest naselja i podrijetlo stanovnika*, Golden Marketing, Zagreb 2002.

Mihaljević, Ivanušec 2012

Marija Mihaljević, Ratko Ivanušec, *Konzervatorsko – arheološko istraživanje srednjovjekovne utvrde Bijela Stijena u 2011., Izvješće*, Gradski muzej Nova Gradiška i Konzervatorski odjel u Slavanskom Brodu, Slavonski Brod, 2012.

Mihaljević, Ivanušec 2013

Marija Mihaljević, Ratko Ivanušec, *Konzervatorsko – arheološko istraživanje burga Bijela Stijena u 2012., Izvješće*, Gradski muzej Nova Gradiška i Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, Slavonski Brod 2013.

Mihaljević, Ivanušec 2013a

Marija Mihaljević, Ratko Ivanušec, *Konzervatorsko – arheološko istraživanje templarske utvrde Rašaška u 2012., Izvješće*, Gradski muzej Nova Gradiška i Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, Slavonski Brod 2013.

Miletić 2012

Drago Miletić, *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb 2012.

Nadilo 2004

Branko Nadilo, *Obrambene građevine uz Savu i na zapadnim obroncima Psunja*, Građevinar vol. 56 (2004), br. 11., str. 705-711.

Nadilo 2004a

Branko Nadilo, *Utvrdne na južnim obroncima Psunja i Požeške gore*, Građevinar vol. 56 (2004a), br. 12, str. 775-783.

Radić, Bojčić 2004

Mladen Radić, Zvonko Bojčić, *Srednjovjekovni grad Ružica*, Muzej Slavonije Osijek, Osijek 2004.

Sekelj Ivančan 2010

Tajana Sekelj Ivančan, *Podravina u ranom srednjem vijeku, Monografije Instituta za arheologiju, Knjiga 2*, Institut za arheologiju, Zagreb 2010.

Szabo 1908/1909

Gjuro Szabo, *Lijesnica. Historijsko – geografska studija*, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva X, Zagreb 1908/1909, 40-46.

Szabo 1920

Gjuro Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920.

Tkalčec 2010

Tatjana Tkalčec, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Institut za arheologiju, Zagreb 2010.

Troščan 2000

Zdravko Troščan, *Arheološka topografija općine Nova Gradiška*, Godišnjak Matice hrvatske Nova Gradiška 1 (2000).

Žugaj 1984

Vjekoslav Žugaj, *Srednjevjekovne utvrde na novogradiškom području*, Katalog izložbe, Zavičajni muzej Nova Gradiška, Nova Gradiška 1984.